

Лекція 1

Тема. Вступ. Державотворча роль мови. Функції мови. Стилi, типи i форми мовлення.

Мета:

Навчальна : ознайомити здобувачiв фахової передвищої освіти з предметом i завданнями курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; з поняттями «мова», «мовлення», «мовна норма», «стиль»; сформуванню уявлення про iсторiю розвитку української мови, роль мови в життi особистостi; місце української мови серед iнших мов свiту; викликати заiцiкавленiсть предметом, налаштувати здобувачiв фахової передвищої освіти на позитивне сприймання матерiалу;

Виховна: виховувати орфографiчну пильнiсть, увагу i шанобливе ставлення до слова; прищеплювати любов до рiдної мови.

Загальнi компетентностi:

ЗК. 1. Здатнiсть реалiзувати свої права i обов'язки як члена суспiльства, усвiдомлювати цiнностi громадянського (вiльного демократичного) суспiльства та необхiднiсть його сталого розвитку, верховенства права, прав i свобод людини i громадянина в Україні.

ЗК. 2. Здатнiсть зберiгати та примножувати моральнi, культурнi, науковi цiнностi i досягнення суспiльства на основi розумiння iсторiї та закономірностей розвитку предметної областi, її мiсця у загальнiй системi знань про природу i суспiльство та у розвитку суспiльства, технiки i технологiї, використовувати рiзнi види та форми рухової активностi для активного вiдпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК. 3. Усвiдомлення рiвних можливостей та гендерних проблем.

ЗК. 4. Здатнiсть застосовувати знання у практичних ситуацiях.

ЗК. 5. Здатнiсть спілкуватися державною мовою як усно, так i письмово.

ЗК. 6. Знання та розумiння предметної областi та розумiння професiйної дiяльностi.

ЗК. 8. Здатнiсть до мiжособистiсної взаємодiї.

Спеціальнi компетентностi:

СК. 1. Здатнiсть до застосовування професiйних стандартiв та нормативно-правових актiв у повсякденнiй медичнiй практицi.

СК. 3. Здатнiсть до самоменеджменту у професiйнiй медичнiй дiяльностi.

СК. 4. Здатнiсть до співпрацi з пацiєнтом, його оточенням, з iншими медичними й соціальними працівниками на засадах сiмейно-орiєнтованого пiдходу, враховуючи особливостi здоров'я чи перенесенi хвороби та фiзичнi,

соціальні, культурні, психологічні, духовні чинники і фактори довкілля, здійснювати санітарно-просвітницьку роботу.

СК. 6. Здатність до роботи в мультидисциплінарній команді при здійсненні професійної діяльності, для ефективного надання допомоги пацієнту протягом життя, з урахуванням усіх його проблем зі здоров'ям.

СК. 8. Здатність до використання інформаційного простору та сучасних цифрових технологій в професійній медичній діяльності.

СК. 12. Здатність до безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я (освіта впродовж життя).

СК. 14. Здатність до дотримання принципів медичної етики та деонтології.

Результати навчання:

РН. 1. Вільно спілкуватися державною мовою для комунікації, ведення медичної та іншої ділової документації.

РН. 2. Застосовувати сучасні цифрові та комунікативні технології для пошуку інформації та документування результатів професійної діяльності.

РН. 3. Застосовувати основні положення законодавства в охороні здоров'я.

РН. 4. Вести медичну документацію за формами, встановленими нормативно-правовими документами.

РН. 5. Дотримуватися правил охорони праці та безпеки життєдіяльності.

РН. 6. Обирати тактику спілкування з пацієнтами та членами їхніх родин, колегами, дотримуючись принципів професійної етики, толерантної та неосудної поведінки при здійсненні професійної діяльності, з урахуванням соціальних, культурних, гендерних та релігійних відмінностей.

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: вступна лекція.

Методи та форми проведення заняття: бесіда, розповідь-пояснення, метод унаочнення даних (презентація), робота з першоджерелами, підручником.

Міждисциплінарні зв'язки:

- *забезпечувальні* – українська мова, історія України;
- *забезпечувані* - дипломне проектування, майбутня професійна діяльність.

ТЗН: комп'ютер, проектор, екран.

Методичне забезпечення:

1. Підручники:

- Глущик С.В. Сучасні ділові папери.-К., 2005;
- Зубков М.Г. Мова ділових паперів.- Х., 2002.

2. Теки з довідково-дидактичним матеріалом.

3. Довідкова література:

- словники (орфографічний, орфоепічний, іншомовних слів, перекладні тощо);

- Антонич І. Як ми говоримо.-К., 1999.

- Скрипник Л.Г. Власні імена людей. – К., 1998.

4. Презентація «Мови світу».

5. Таблиця «Стилі мовлення».

6. Схема «Класифікація мов світу».

Словник заняття: мова, мовлення, мовна норма, літературна мова, стиль.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Зубков М. Г. Мова ділових паперів. – Х.: Майдан, 2002; с. 3 – 19.
2. Глущик С.В. Сучасні ділові папери. К.: - А.С.К., 2003; с. 5 – 24.

Додаткова:

1. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): монографія / Ірина Фаріон. – Вид. 3-тє, допов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 331 с. : табл.

Інформаційні ресурси: інтернетресурси

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття:

1. Перевірка кількісного складу здобувачів фахової передвищої освіти на занятті, зовнішнього вигляду, наявності навчального матеріалу

2. Перевірка готовності до заняття (необхідного приладдя тощо).

2. Повідомлення теми, мети і завдань заняття. Мотивація навчальної діяльності. План лекції.

Тема. Вступ. Державотворча роль мови. Функції мови. Стилі, типи і форми мовлення.

Мета: ознайомитися з вимогами до курсу; історією виникнення української мови, засвоїти поняття «мова» і «мовлення», «стиль»; з'ясувати роль мови в

житті особистості; місце української мови у світі; переконатися в необхідності вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Завдання:

1. Здобувачі фахової передвищої освіти повинні знати: важливість вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», особливості стилів та жанрів сучасної української літературної мови;

2. Здобувачі фахової передвищої освіти повинні вміти:

- ефективно слухати;
- грамотно складати конспект;
- здійснювати регламентоване спілкування;
- добирати мовні засоби відповідно до мовленнєвої ситуації, володіти різними видами усного і писемного спілкування;
- складати ділові папери.

Мотивація:

- Українська мова – слов'янська мова. Вона є національною мовою українського народу. Без мови важко уявити людину. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», - казав класик.

Українська мова (за професійним спрямуванням) допоможе заповнити прогалини в знаннях з української мови, сприятиме розвитку загальної культури мовлення, а також усвідомленому та ґрунтовному оволодінню мистецтвом ведення ділових паперів.

План лекції

1. Предмет і завдання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)».
2. Мова – знакова система. Мова як засіб пізнання, мислення, спілкування. Функції мови. Українська мова у світі.
3. Мовлення. Його типи, види, форми.
4. Мовні норми і культура мовлення.
5. Літературна і народна мова.
6. Основні розділи науки про мову.
7. Стилї мовлення. ОДС.
8. Становлення українського правопису та його сучасні проблеми.

3. Виклад нового матеріалу:

3.1. Вступне слово викладача.

3.2. Вимоги до студентів.

3.3. Перегляд презентації «Мови світу».

3.4. Розповідь-пояснення викладача:

а) Предмет і завдання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»:

- **Українська мова (за професійним спрямуванням)** – дисципліна, що покликана сприяти розвиткові вмінь і навичок роботи з текстами наукового, офіційно-ділового стилю, висвітлювати питання сучасного ділового мовлення. Адже професійно-ділова сфера – одна з життєво необхідних галузей діяльності людства. Саме за допомогою ділових паперів, документів, листів встановлюються офіційні, службові, ділові, партнерські контакти між закладами, установами, підприємствами, державами, а також налагоджуються приватні стосунки між людьми.

Професійно-ділове спілкування потрібно вести державною мовою, повсюдно впроваджуючи українську мову, розширюючи її використання в соціальній сфері нашої держави.

Дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» допомагатиме майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, навчитися впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, уміти захищатися – за допомогою мови – від спроб психологічного тиску, словом, діяти в найскладніших комунікативних ситуаціях. Навички спілкування допомагають студентам моделювати вільну і впевнену поведінку у професійній сфері.

Тому вивчення професійної української мови також передбачає ознайомлення з лексичними, граматичними нормами сучасної української мови, повторення орфограм та пунктограм тощо.

Проте найбільшу увагу приділятимемо вмінню складати документи, працювати з науково-технічними текстами, а також розвиватимемо навички усного офіційно-ділового та наукового спілкування.

Як відомо, кожна наука має об'єкт та предмет дослідження; **об'єктом** у мовознавстві (наука, що вивчає мову як найважливіший засіб людського спілкування), або лінгвістиці, є **мовлення** - діяльність носіїв мови, у якій мова знаходить своє практичне відображення та застосування. **Предметом** є **мова як явище суспільне**, що розвивається за своїми законами та під впливом навколишньої дійсності. **Розмежування предмета та об'єкта в лінгвістиці зводиться до розмежування понять «мовлення» і «мова»** (мова – явище загальне, мовлення – явище індивідуальне. Дивіться нижче).

Основні завдання вивчення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)“:

- ознайомлення зі стильовим різноманіттям української літературної мови, зокрема зі стилями, що є основою для професійного спілкування (науковий та офіційно-діловий);
- систематизація знань з української мови взагалі й професійного спілкування зокрема;
- збагачення запасу наукової термінології з фаху;
- формування вмінь щодо написання та оформлення наукових робіт (звітів, анотацій, відгуків, рецензій, тез тощо);
- розвиток навичок перекладу та редагування професійних текстів;
- формування вмінь щодо оформлення документів, поширених у професійній діяльності, зокрема заяв, автобіографій, резюме, службових записок та ін.;
- оволодіння нормами сучасної української орфоєпії, орфографії, граматики, лексики, стилістики, правилами мовного етикету в межах професійного спілкування.

б) Мова – знакова система:

- «Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного... Мова – душа кожної нації, її скарб... У мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... Поки живе мова – житиме й народ...», - казав мовознавець Іван Огієнко.

Кілька мільярдів людей користуються 2 500 мовами (за іншими підрахунками, на землі існує 5 000 мов). Мови відрізняються одна від одної, але різною мірою. Схожість мов пояснюється спільністю їх походження, що дає змогу об'єднувати їх у так звані мовні сім'ї. Українська мова належить, як відомо, до східнослов'янської підгрупи мов (група – слов'янська), остання належить до індоєвропейської сім'ї.

Довгий шлях у своєму розвитку пройшла українська мова: від численних заборон і понівечення до відродження і вільного функціонування.

26 жовтня 1989 року було прийнято закон «Про надання українській мові статусу державної». Державність її підтверджується і **ст. 10 Конституції України**, прийнятої Верховною Радою 28 червня 1996 року. Чи не про це роками мріяли видатні українські митці?

В землі віки лежала мова

І врешті вибилась на світ.

О мово, ноче колискова!

Прийми мій радісний привіт.

Навік пройшла пора безславна...

Цвіти і сьї, моя державна... (О. Олесь)

Перед сучасним українським суспільством після отримання незалежності постало чимало проблем, що потребують нагального вирішення. Одна з них – упровадження української мови в усі сфери життєдіяльності держави.

Мова – це історично змінна, особлива (властива лише людині), специфічна (є інші знакові системи) знакова система, що служить найважливішим засобом спілкування, вираження думок і почуттів.

Основні функції мови:

- Комунікативна (спілкування);
- Мислеоформлювальна;
- Емоційна.

З цими трьома функціями пов'язані інші:

- Номінативна (називна);
- Дискурсивна (міркування);
- Акумулятивна (нагромадження думок);
- Імперативна (наказова);
- Вказівна;
- Контактвстановлювальна;
- Поетична.

в) Мовлення. Типи, види, форми:

- **Мовлення** - це явище індивідуальне, в якому мова знаходить застосування, це те, як кожен із нас говорить. **Мовлення існує у двох формах:** усній та писемній. **Типи мовлення:** опис, розповідь, міркування. З цими поняттями тісно пов'язана **норма** – правило щодо грамотного вживання, використання, написання, вимови слів тощо.

г) Літературні норми:

- **Норма літературної мови** – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі суспільної комунікації.

Виділяють такі типи норм:

- Орфоепічні (регулюють правильну вимову звуків, звукосполучень).
- Графічні (регулюють правильне накреслення букв, їх назву тощо);
- Пунктуаційні (регулюють правильне вживання розділових знаків);
- Лексичні (встановлюють правила слововживання. Наприклад: не поставщик, а постачальник; не міроприємство, а захід. Установлюють правила розрізнення

значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності);

- Граматичні (передбачають правильне вживання граматичних форм слів, установлену побудову речень і словосполучень. Наприклад: не фестивалей, а фестивалів; не зазнав поразку, а зазнав поразки. Кайдашиха бігла по селу і кричала, що мене вбили. - Кайдашиха бігла по селу і кричала, що її вбили);
- Стилїстичні (визначають вживання мовних засобів відповідно до стилю мовлення, доцільність використання виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації. Наприклад: не заключати угоду, а укласти угоду; не займати посаду, а обіймати посаду);
- Орфографічні (правила написання слів та їх частин).

Нагадуємо, що слова в українській мові пишуться за такими принципами:

1. Фонетичним (як вимовляються, так і пишуться): підрозділ, дата;
2. Морфологічним (позначення на письмі складових частин слова незалежно від вимови): укладається, зчитувати;
3. Історичним, або традиційним (букви, морфеми, слова пишуться за традицією, а не відповідно до норм): дзвінок, черговий;
4. Смысловим, або диференціальним (різне написання однозвучних слів, що мають неоднакове значення): Орел – орел; напам'ять – на пам'ять.

Норми характеризуються системністю, історичною і соціальною зумовленістю, стабільністю. Але разом з тим літературні норми можуть змінюватися з плином часу. У зв'язку з цим у межах норми співіснують мовні варіанти, під яким розуміють видозміни на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному. Варіанти виникають відповідно до потреб суспільства і відображають тимчасове співіснування старого і нового в мові. Встановлено, що причинами змін у мовних нормах найчастіше є зміни в житті суспільства, вплив внутрішніх законів мови, вплив розмовної мови. Мовні норми фіксуються у правописі, словниках, довідниках, підручниках і посібниках з української мови. Культура писемного та усного мовлення полягає в тому, щоб досконало володіти мовними нормами і послідовно дотримуватися їх.

Видатні представники українського народу завжди дбали про розвиток рідної мови, багато зробили для її розквіту і слави. У часи, коли українська мова офіційно вважалася діалектом, «малоросійським наречієм», Іван Франко писав:

Діалект, а ми його надішем

Міццю духа і огнем любові

І нестертий слід його запишем

Самостійно міжкультурні мови.

Будь-яка мова потребує охорони і турботи. Піклуватися про мову повинна кожна людина і суспільство в цілому. Свідома турбота про мову називається кодифікацією мови. Кодифікація – це впорядкування, приведення до системи, до цілісного несуперечливого зводу (кодексу). У мові кодифікація – це також уніфікація, впорядкування мови й відкидання всього чужого для неї та прийняття всього, що збагачує її.

Засобами кодифікації є словники з мови, підручники, всілякі довідники; взірці мовлення людей, що досконало володіють мовою. Кодифікатором виступає вчений-мовознавець, письменник, журналіст, артист, учитель, викладач, коректор тощо.

Проте пам'ятайте, що боротьба за чистоту мови не повинна зводитися до дистилювання її, до повної «стерилізації». А такі спроби подекуди є. Побоюючись індивідуальних авторських особливостей, деякі редактори намагаються «переганяти» мову через «український правопис» і словники. Так вони позбавляють твори авторської індивідуальності й своєрідності. Тому, не відмовляючись від боротьби із засміченням мови, ми повинні свідомо ставитися і до небезпеки «пуризму», невмотивованої причепливості до окремих мовних явищ. «Пуризм» і справжня боротьба за чистоту мови не є сумісними.

Г) Літературна мова, народна мова:

- **Літературна мова** – це унормована мова, що відповідає всім правилам і стандартам.

Народна мова – це літературна мова + діалект, + інші шари лексики. Це поняття ширше, ніж літературна мова. Народна мова жива, яскрава, емоційна.

Але українська ділова мова – це мова документів, а отже, - унормована, правильна мова.

Культура мови – це наука, що вивчає закони мови та її правильне застосування.

Культура мови – поняття багатозначне: це і галузь мовознавства, це і володіння нормами усної та писемної мови, а також уміння використовувати виражальні її засоби. Культура мови - це наука, що вивчає закони мови та її правильне застосування; досліджує мовні норми і комунікативні властивості мови з метою її вдосконалення. Культура мови виступає тим чутливим інструментом, що першим помічає нові явища в лексиці, граматиці, підказує мовцям стилістичне забарвлення мовних форм тощо.

Культура мовлення – це явище індивідуальне, це те, наскільки грамотно, красиво, вільно людина володіє мовою, фактично, це те, як вона говорить. Мати високу культуру мовлення – це означає вміти користуватися мовними

багатствами сучасності й тією спадщиною, яка складалася віками і зафіксована в кращих зразках художніх і наукових творів. Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську і навпаки сприймаються як пляма на службовому мундирі.

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів.

Комунікативними якостями культури мовлення виступають:

- Правильність мовлення – це дотримання літературних норм;
- Точність – відповідність мовленнєвих засобів мовленнєвій ситуації;
- Логічність – дотримання змістових зв'язків між словами і реченнями в тексті (правильний порядок слів; несуперечливе їх поєднання; плавні переходи від однієї думки до іншої);
- Чистота мовлення – вживання елементів, що відповідають літературній мові.

д) Основні розділи науки про мову:

- Орфографія (написання слів);
- Орфоепія (вимова слів)
- Акцентологія (наука про правильне наголошення);
- Графіка (написання букв);
- Каліграфія (мистецтво красивого написання слів);
- Лексикологія (розділ науки про мову, що вивчає слово);
- Лексикографія (укладання словників);
- Синтаксис (речення і словосполучення);
- Морфологія (частини мови);
- Морфеміка (частини слова: корінь, суфікс...);
- Граматика (відмінювання слів, їх сполучуваність і, частково, правопис);
- Фонетика (звуки);
- Фонологія (фонеми);
- Словотвір (способи творення слів);
- Пунктуація (розділові знаки, їх уживання);
- Фразеологія (стійкі сполуки слів);
- Ономастика (власні імена: людей, націй, географічні назви);
- Семасіологія (розділ науки про мову, що вивчає значення слів і висловів, зміну значень);
- Діалектологія (розділ науки про мову, що вивчає особливості місцевої говірки);
- інші...

Нагадаємо, **що діалект**, або наріччя, - це група говірок, пов'язаних між собою рядом спільних явищ, невідомих іншим говіркам. **Сучасна українська мова має три наріччя:**

1. **Північне** (побуває на теренах Чернігівської, Житомирської, Рівненської, Волинської, північних частин Київської та Сумської областей).
2. **Південно-західне наріччя** (поширене на території Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Тернопільської, Вінницької, Хмельницької областей. Частково – Кіровоградської, Одеської, Київської, Черкаської областей).
3. **Південно-східне наріччя** (охоплює Полтавську, Харківську, Луганську, Донецьку, Запорізьку, Дніпропетровську, Херсонську області, Крим, частину Київської, Сумської, Кіровоградської, Одеської, Черкаської, Миколаївської областей).

Діалекти відрізняються один від одного лексичним складом, фонетикою, стилістикою. Вони активно взаємодіють з літературною мовою, збагачують її та змінюються самі. Рівень володіння мовою свідчить про освіченість людини, її загальну культуру.

е) Стилї мовлення:

Стилї мовлення – сукупність мовних засобів, зумовлених змістом, функцією і цілеспрямованістю висловлювання. Кожний стиль має сферу вживання, призначення, характерні ознаки, систему мовних засобів. Розрізняють такі стилі: розмовний, художній, науковий, публіцистичний, епістолярний (листування), офіційно-діловий та конфесійний (обслуговування релігійних потреб).

Офіційно-діловий стиль (далі ОДС) – це функціональний різновид мови, що служить для потреб державно-політичного, громадського, економічного життя суспільства. Основне призначення – регулювати ділові стосунки. Його **специфіка:**

- Нейтральний тон викладу;
- Точність, ясність, лаконічність, послідовність;
- Документальність, тобто наявність усіх ознак документа;
- Наявність усталених мовних зворотів, штампів;
- Суворе регламентація тексту.

Мовні засоби ОДС :

- Широке використання канцелярської та суспільно-політичної термінології;
- Наявна фразеологія має специфічний характер (ініціювати питання, висунути пропозицію);
- Відсутність авторської індивідуальності, емоційної лексики;
- Синонімія зводиться до мінімуму, щоб уникнути двозначності;

- Чітка регламентація;
- Використання простих речень.

Функціональні підстилі:

- Законодавчий;
- Дипломатичний;
- Юридичний;
- Адміністративно-канцелярський.

5. Робота в зошиті.

5. Закріплення нового матеріалу (шляхом ущільненого опитування):

1. Блицопитування (усне):

- Що таке мова? Назвіть її основні функції.
- Що таке мовлення? Які ви знаєте типи мовлення, види?
- Чим відрізняється літературна мова від народної?
- Чим відрізняється культура мовлення від культури мови?
- Назвіть основні розділи науки про мову.
- Назвіть стилі української мови.
- Вкажіть основні ознаки ОДС.

2. Письмове опитування (тест):

1. Вища форма загальнонародної мови – це:

- а) територіальні діалекти;
- б) наріччя;
- в) сучасна українська літературна мова.

2. Орфоепічні норми – це:

- а) сукупність правил вимови звуків та звукосполучень у потоці мовлення;
- б) єдині загальноприйняті правила передавання звукової мови на письмі;
- в) правила творення та вживання форм слів.

3. Державна мова – це:

- а) закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої є обов'язковим в органах державного управління та діловодства;

- б) єдина національна мова українського народу;
- в) найважливіший універсальний засіб спілкування.

4. Літературна мова – це:

- а) національна мова;
- б) унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей;
- в) нижча форма загальнонародної мови.

5. Літературна мова реалізується:

- а) в усній і писемній формі;
- б) у сучасній українській літературній мові й територіальних діалектах;
- в) у національній та державній мові.

6. Українська мова належить до:

- а) західнослов'янської групи;
- б) південнослов'янської групи;
- в) східнослов'янської групи.

7. Літературна мова характеризується такими ознаками:

- а) унормованістю, наддіалектністю, точністю, логічністю;
- б) наддіалектністю, унормованістю, уніфікованістю, стилістичною диференціацією;
- в) стилістичною диференціацією, унормованістю, документальністю, тематичною обмеженістю

8. Фахова мова – це:

- а) сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи;
- б) сукупність мовних засобів, зумовлених метою спілкування;
- в) сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння.

9. Мовленнєва професійна компетенція – це:

- а) система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування;
- б) система умінь і навичок використання знань норм і правил літературної мови під час фахового спілкування;
- в) сума систематизованих знань норм літературної мови.

10. Зачинателем нової української мови був:

- а) Т.Г. Шевченко;
- б) І.П. Котляревський;
- в) Панас Мирний.

11. Сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, що закріплюється в процесі суспільної комунікації – це:

- а) орфоепічні норми;
- б) стилі української літературної мови;
- в) норми літературної мови.

12. Основоположником сучасної української літературної мови вважають:

- а) І.П. Котляревського;
- б) Т.Г. Шевченка;
- в) Лесю Українку.

13. Нормативним є вживання таких сполучень:

- а) у відповідності до, згідно, взяти участь;
- б) відповідно до, згідно з, взяти участь;
- в) відповідно, згідно з, приймати участь.

14. Грошова одиниця незалежної України має назву:

- а) гривна;
- б) гривни;
- в) гривня.

15. Головна ознака літературної мови:

- а) варіативність;
- б) черговість;
- в) унормованість.

16. Культура писемного й усного мовлення всіх, хто користується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб:

- а) досконало знати мовні норми й послідовно дотримуватися їх;
- б) користуватися мовою в повсякденному житті;
- в) добирати варіанти форм, слів, словосполучень, конструкції речень.

17. Нормативним є таке слововживання:

- а) вільна вакансія, написати свою автобіографію, захисний імунітет;
- б) вакансія, написати автобіографію, імунітет;
- в) вільна вакансія, написати автобіографію, імунітет

18. Мова – це:

- а) найважливіший, універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності;
- б) сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи;
- в) вища форма національної мови; особлива, специфічна, історично змінна знакова система, що служить засобом спілкування, вираження думок і почуттів.

19. Нормативними є вживання таких словосполучень:

- а) торгуючі організацією, здавати екзамени, курси по вивченню української мови;
- б) торговельні організації, складати екзамени, курси з вивчення української мови;
- в) торговельні організації, здавати екзамени, курси по вивченню української мови.

20. У Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 р., записано:

- а) Державною мовою в Україні є українська мова;
- б) Державною мовою в Україні є російська мова;
- в) Державною мовою в Україні є українська й російська мови.

21. Українська мова є державною мовою в Україні відповідно до статті:

- а) 5 Конституції України;
- б) 10 Конституції України;
- в) 9 Конституції України.

22. Кому належать такі рядки про мову:

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється—ожива,

Як їх почує!

- а) Лесі Українці;
- б) Павлу Тичині;
- в) Тарасові Шевченку.

23. Нормативним у числівниках є такий наголос:

- а) одина́дцять, сі́мдеся'т, чоти́рна́дцять, ві́сімдеся'т;
- б) оди'надцять, сі́мдеся'т, чоти'рна́дцять, ві'сімдеся́т;
- в) одинадцять, сі'мдеся́т, чотирна'дцять, вісімдеся'т.

24. Науковий стиль реалізується в таких жанрах:

- а) дискусія, виступ, кодекс, доповідь;
- б) дисертація, монографія, стаття, лекція, підручник;
- в) виступ на науковій конференції, доручення, протокол, рецензія.

25. Офіційно-діловий стиль має такі підстили:

- а) виступ, репортаж, нарис;
- б) науково-навчальний, науково-популярний;
- в) законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський.

26. Основне призначення офіційно-ділового стилю:

- а) обстоювання і пропагування суспільно-політичних ідей, формування відповідної громадської думки;
- б) систематизація знань, повідомлення про результати наукових досліджень;
- в) регулювання офіційних стосунків, спілкування в державно-правовій і суспільно-виробничій сферах.

6. Підсумки заняття:

6.1. Висновки викладача щодо вивчення здобувачами фахової передвищої освіти теми.

6.2. Зауваження щодо засвоєння студентами матеріалу.

7. Домашнє завдання:

- вивчити теорію;
- опрацювати самостійно питання «Становлення українського правопису та його сучасні проблеми» і скласти мініповідомлення чи (за бажанням) презентацію;
- написати мінітвір «Моя майбутня професія»;
- повторити орфографію та пунктуацію СУМ, підготуватися до моніторингу ЗУН (перевірочний диктант, словниковий диктант, завдання).
-

Лекція 3

Тема. Літературна мова. Специфіка мовлення фахівця.

Мета:

I. Методична – вдосконалювати методику проведення оглядової лекції.

II. Дидактична:

- освітня – ознайомити студентів з поняттями «літературна мова»; сформулювати уявлення про специфіку мовлення фахівця. З'ясувати, в чому полягає культура мовлення під час ведення дискусії;
- розвивальна – розвивати мовлення (усне та писемне), мислення, пам'ять уміння організувати себе на занятті.

III. Виховна: виховувати орфографічну пильність, увагу і шанобливе ставлення до слова; прищеплювати любов до рідної мови і бажання послуговуватися нею у всіх сферах життя і діяльності.

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: оглядова лекція.

Міжпредметні зв'язки:

- забезпечувальні – українська мова, етика ділового спілкування, психологія;
- забезпечувані - дипломне проєктування, майбутня професійна діяльність.

Методи та форми проведення заняття: бесіда, розповідь-пояснення, метод унаочнення даних (презентація), робота з підручником.

Форми роботи: фронтальна, індивідуальна.

Діяльність викладача: спрямовувальна.

Діяльність студентів: конспектування, складання схем, таблиць тощо.

Технологія: особитісно зорієнтована, використання комп'ютерних технологій, інтерактивні вправи.

Методичне забезпечення:

1. Підручники:

- Глущик С.В. Сучасні ділові папери.-К., 2005;
- Зубков М.Г. Мова ділових паперів.- Х., 2002.
- Шевчук С.В. Ділове мовлення для державних службовців: Навчальний посібник. – К.: Арій, 2008. – 424 с.
- Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: модульний курс. – К., 2008.

2. Теки з довідково-дидактичним матеріалом.

3. Довідкова література:

- словники (орфографічний, орфоепічний, іншомовних слів, перекладні тощо);

- Антонич І. Як ми говоримо.-К., 1999.

4. Презентація «Специфіка мовлення фахівця».

ТЗН: комп'ютер, проєктор, екран.

Словник заняття: літературна мова, специфіка мовлення, дискусія.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глущик С.В. Сучасні ділові папери. К.: - А.С.К., 2003

2. Зубков М. Г. Мова ділових паперів. – Х.: Майдан, 2002

Комп'ютерна і сітьова підтримка:

studentu5.com/index.php?work=679

http://www.referatcentral.org.ua/procedure_load.php?id=254

<http://www.ukrlit.vn.ua/article/990.html>

http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_мова

Епіграф до заняття:

Специфіка професійного мовлення полягає у довершеному володінні лексикою свого фаху, що для творчої людини є піснею, навіть якщо це суто технічні терміни...

Г. Волкотруб

Перебіг заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань:

1. Ущільнене опитування (за матеріалами минулого заняття):

а) індивідуальне письмове опитування (тест):

1. Українська мова належить до:

- А). західнослов'янської підгрупи мов.
- Б). східнослов'янської підгрупи мов.
- В). південнослов'янської підгрупи мов.

2. Мова - це...:

- А). особлива специфічна, історично змінна знакова система, що служить найважливішим засобом спілкування, вираження думок і почуттів.
- Б). знакова система.
- В). дійсність думки.

3. У якому рядку допущено помилки під час переносі слів:

- А). прий-ду, посад-жений, сім' - я, перес-тилати.
- Б). пере-читати, 25 – річ-чя, від-в'я-зати, 28 км.
- В). під-казати, пере-їхати, від-да-ти, поглум'-яний

1. У якому рядку у всіх словах правильно поставлено наголос?

- А). чотирна'дцять, одина'дцять, чита'ння, діало'г.
- Б). міліме'тр, укра'їнський, бу'ло, бе'сіда.
- В). запита'ння, пока'з, довідни'к, зі'йдеш.

5. Орфоепія – це...:

- А). розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків.
- Б). розділ науки про мову, що вивчає способи творення слів.
- В). розділ науки про мову, що вивчає загальноприйняті правила літературної вимови слів.

6. Типи мовлення:

- А). опис.
- Б). розповідь і міркування.
- В). опис, розповідь, міркування.

7. Стиль літературної мови – це..:

- А). розділ мовознавчої науки, що вивчає різновиди літературної мови (функціональну підсистему), яка обслуговує певну сферу суспільної діяльності людини: політичну, економічну, ділову сферу життя тощо...
- Б). різновид мови (її функціональна підсистема), що характеризується добором таких засобів із мовних ресурсів, які найліпше відповідають завданням спілкування між людьми в даних умовах; це своєрідне мистецтво добору й ефективного використання системи мовних засобів з певною метою і в конкретних обставинах.
- В). розділ мовознавчої науки, що вивчає стійкі сполуки слів.

1. Стилістика – це..:

- А). розділ мовознавчої науки, що вивчає різновиди літературної мови (функціональну підсистему), яка обслуговує певну сферу суспільної діяльності людини: політичну, економічну, ділову сферу життя тощо...
- Б). розділ мовознавчої науки, що вивчає будову слова.
- В). розділ мовознавчої науки, що вивчає стійкі сполуки слів.

9. Вища форма загальнонародної мови – це:

- а) територіальні діалекти;
- б) наріччя;
- в) сучасна українська літературна мова.

10. Орфоепічні норми – це:

- а) сукупність правил вимови звуків та звукосполучень у потоці мовлення;
- б) єдині загальноприйняті правила передачі звукової мови на письмі;
- в) правила творення та вживання форм слів.

11. Державна мова – це:

- а) закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої є обов'язковим в органах державного управління та діловодства;
- б) єдина національна мова українського народу;
- в) найважливіший універсальний засіб спілкування.

12. Зачинателем нової української мови був:

- а) Т.Г. Шевченко;
- б) І.П. Котляревський;
- в) Панас Мирний.

13. Основоположником сучасної української літературної мови вважають:

- а) І.П. Котляревського;
- б) Т.Г. Шевченка;
- в) Лесю Українку.

14. Головна ознака літературної мови:

- а) варіативність;
- б) черговість;
- в) унормованість.

б) фронтальне опитування:

- Що таке мова?
- Які функції виконує мова в суспільстві?
- У чому різниця між усною та писемною формами літературної мови?
- Що таке мовна норма? Які є типи літературних норм?
- Розкажіть про історію виникнення української мови.
- Дайте визначення поняттям „стиль”, „мовний стиль”.

1. Перевірка Д/З (вибірково. Короткий аналіз).

Підсумок готовності до заняття.

III. Повідомлення теми, мети і завдань заняття. Мотивація навчальної діяльності. План лекції.

Тема. Літературна мова. Специфіка мовлення фахівця.

Мета: ознайомитися з поняттями «літературна мова»; усвідомити, в чому полягає специфіка мовлення фахівця. З'ясувати, в чому полягає культура мовлення під час ведення дискусії.

Завдання:

- знати зміст понять «літературна мова», «мовна норма», функції мови; правила ділового спілкування;
- вміти орієнтуватися в основних процесах розвитку сучасної літературної мови; ефективно слухати; грамотно складати конспект; здійснювати регламентоване спілкування; володіти різними видами усного і писемного спілкування.

Мотивація:

- Українська мова – слов'янська мова. Вона є національною мовою українського народу. Без мови важко уявити людину. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», - казав класик.

Українська мова (за професійним спрямуванням) допоможе заповнити прогалини в знаннях з української мови, сприятиме розвитку загальної культури мовлення, а також усвідомленому та ґрунтовному оволодінню мистецтвом ведення ділових паперів та спілкування на робочому місці.

План

1. Поняття літературної мови.
2. Мовленнєва культура – критерій професійної майстерності майбутнього спеціаліста.
3. Причини недостатнього рівня культури мовлення та способи підвищення мовленнєвої культури.
4. Культура мовлення під час дискусії.

III. Робота над новим матеріалом:

1. Вступне слово викладача:

- Українська мова є мовою найбільшого корінного етносу України і невід'ємною базовою ознакою його ідентичності протягом багатьох століть. Незважаючи на складні умови тривалих періодів бездержавності української нації та її територіальної роз'єднаності, українська мова зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником возз'єднання українських земель і відновлення соборної незалежності України.

Українська мова – то не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витoki її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, певні навички, тобто ознаки, притаманні саме цій спільноті, і тому є унікальними складовими національної ідентичності. Одночасно українська мова створює мовний простір, який є природнім середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

2. Розповідь-пояснення викладача:

Поняття літературної мови

- Українська мова – слов'янська мова. Вона є національною мовою українського народу. Українська національна мова існує у **вищій формі загальнонародної мови** – сучасній українській літературній мові; у **нижчих формах загальнонародної мови** – її територіальних одиницях. **Літературна мова** – це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, як в писемному так і в усному різновидах обслуговує культурне життя народу, всі сфери його суспільної діяльності.

За функціональним призначенням це мова державного законодавства, засіб спілкування людей у виробничо-матеріальній і культурній сферах, мова освіти, науки, мистецтва, засобів масової інформації. Літературна мова реалізується в **усній і писемній** формах.

Писемна форма літературної мови функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності.

Усна форма літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, ввібравши в себе окремі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І.П. Котляревський – автор перших високохудожніх творів українською мовою („Енеїда”, „Наталка Полтавка”, „Москаль-чарівник”). Він першим використав народорозмовні багатства полтавських говорів і фольклору.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше „своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав основи для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови...” Традиції Т. Шевченка у розвитку української літературної мови провадили далі у своїй творчості І.Франко, Леся Українка, Панас Мирний, М.Коцюбинський та інші письменники.

В основу української літературної мови деякі письменники й до Т.Шевченка намагалися покласти живу народну мову, але це мало переважно діалектний характер:

- мова І.Котляревського спиралася на полтавську говірку;

- мова Г.Квітки-Основ’яненка – на харківську тощо.

Тарас Шевченко першим „піднісся до розуміння синтетичності і соборності” літературної мови. Проте ще довго точилася дискусія щодо галицького впливу на українську літературну мову. Через певний час відбулося «зусадження крайностей» і ствердження середньої лінії. Однак сучасна літературна мова широко використовує галицькі елементи: в абстрактній лексиці (засада, властивість, зарозумілість, необізнаний, вплив, відчувати); в поняттях побуту (парасоля, кава, серветка, цукерки, тістечко); в адміністративно-канцелярській сфері (звіт, уряд); подвійний наголос (засідання, роки, тисячі, часу); вживання прийменників (о першій годині, за наказом, за десять хвилин одинадцять, по обіді).

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов’язкових для всіх літературних норм.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення різноманітні. Для початку слід:

- виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю і самоаналізу;
- не говорити квалливо, "ковтаючи" слова;
- частіше "заглядати у словник" (М.Рильський), правопис, посібники зі стилістики тощо, вивчати мовлення майстрів слова;
- читати вголос (особливо прозові тексти), з дотриманням усіх аспектів нормативності;
- заучувати напам'ять художні твори, причому не тільки віршовані;

- оволодівати жанрами, видами писемного мовлення, зокрема ділового мовлення;
- привчити себе до систематичного запису власних думок та спостережень;
- виробити звичку читання з "олівцем у руках" – жодне цікаве і вартісне висловлювання не повинно бути втрачено для вас.

Шляхів до мовного вдосконалення є безліч. Але всі вони починаються з любові до рідної мови, бажання майстерно володіти нею.

Предметом культури мови як галузі лінгвістичного знання є сукупність і система комунікативних якостей мови, до яких належать правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність. Розглянемо ці якості докладніше.

ПРАВИЛЬНІСТЬ мовлення – це дотримання літературних норм, які сприймаються мовцями як “ідеал” чи прийнятий зразок. Правильність вважається основною комунікативною якістю мови. І в усній, і в писемній мові обов’язковим є дотримання лексичних, граматичних та стилістичних норм. Для усного висловлювання актуальним є дотримання орфоепічних норм, для писемного – орфографічних і пунктуаційних.

ТОЧНІСТЬ – це відповідність мовленнєвих засобів мовленнєвій ситуації (змістові, меті, мовленнєвому рівню адресата і т. ін. мовленнєвого акту).

Можна назвати кілька умов, які забезпечують точність мовлення. Це знання предмета мовлення і знання мови, її системи, можливостей, володіння стилістичними ресурсами; вміння узгодити знання предмета зі знанням мовної системи в конкретному акті комунікації.

Зазначимо також лінгвістичні засоби, що сприяють точності мовлення. По-перше, це правильне слововживання, вміння вибрати найбільш точний мовний варіант, зокрема потрібне слово із синонімічного ряду. По-друге, це чітке розмежування значень багатозначного слова. Точне слововживання передбачає також розмежування паронімії, тобто слів із близьким звучанням, але різним значенням, а також слів-омонімів, у тому числі міжмовних.

Вимоги до точності мовлення зростають за умови відсутності безпосереднього контакту з адресатом мовлення, а також при спілкуванні з великою аудиторією. Точність мовлення є важливою умовою результативності наукового й офіційно-ділового спілкування.

ЛОГІЧНІСТЬ як якість мовлення тісно пов’язана із точністю, яка є попередньою умовою логічності. Логічним називається мовлення, яке забезпечує змістові зв’язки між словами і реченнями в тексті. Якщо точність мовлення пов’язана з лексичним рівнем, то логічність мовлення виявляється на синтаксичному рівні.

Основними умовами логічності є: 1) несуперечливість поєднання слів; 2) правильний порядок слів; 3) правильний зв’язок окремих висловлювань у тексті; 4) позначення переходів від однієї думки до іншої та ін.

ЧИСТОТА мовлення – це вживання елементів, які відповідають літературній мові. У чистому мовленні не використовуються діалектизми, варваризми, просторічні слова, жаргонізми, будь-які вульгарні та лайливі слова. Порушує чистоту мовлення надмірне вживання запозичених слів. Яскравим прикладом засміченого мовлення є суржик.

ВИРАЗНІСТЬ мовлення – це такі особливості його структури, які підтримують увагу та інтерес слухачів або читачів. Інтонація, логічний наголос, милозвучність створюють виразність на фонетичному рівні. Лексичними засобами виразності є емоційно забарвлені слова і вислови, епітети, метафори, порівняння тощо. Емоційний вплив підсилюють фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови. Виразності сприяють і синтаксичні засоби, наприклад, повтори, антитеза (протиставлення) та ін.

БАГАТСТВО мовлення – це використання мовцями великої кількості мовних одиниць – слів, словосполучень, речень. Для зрозумілого й чіткого вираження думок дуже важливо мати достатній запас слів. Доросла освічена людина застосовує 6-9 тис. слів, словниковий запас справжніх майстрів слова, як правило, значно багатший. Відомо, наприклад, що В. Шекспір використовував близько 15 тис. слів, М. Сервантес – близько 17 тис. слів, М.Гоголь — близько 10 тис. слів, О. Пушкін, Т. Шевченко, І. Франко – понад 20 тис. слів. До речі, одинадцятитомний словник української мови (1971-1980) нараховує понад 130 тис. слів, “Великий тлумачний словник сучасної української мови”, виданий 2001 р., містить понад 170 тис. слів, що свідчить про надзвичайно високий потенціал української лексики.

ДОРЕЧНІСТЬ мовлення – це добір мовних засобів відповідно до мети спілкування. Так, слова, що створюють специфіку офіційно-ділового стилю (канцеляризми), не повинні фігурувати в публіцистичній чи розмовній мові, звичайна сфера використання термінів – то науково-технічний, спеціальний текст, усна мова спеціаліста; неприпустимим є вживання емоційно-експресивної лексики у документі чи підручнику тощо. Висловлюючи думку, необхідно дбати про обґрунтоване використання мовного матеріалу.

Мовленнєва культура – критерій професійної майстерності майбутнього спеціаліста

Формування високої культури мовлення є невід'ємною ознакою загальнолюдської культури, зокрема культури фахівця. Культура усного й писемного мовлення є не лише відображенням його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів та вчинків, а й визначає в цілому культуру його праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування – до спілкування на державному рівні.

Мова обслуговує комунікативні потреби людей у різних галузях: науці, техніці, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі, побуті. Мовою користуються соціально і професійно неоднорідні групи. Кожна з груп має свої мовні інтереси і виробляє свою власну систему спілкування. Так виникають соціальні, професійні діалекти, жаргони, різновиди загальнонародної мови, так звані субкоди мови.

Щоб оволодіти навичками грамотного спілкування, слід засвоїти основні поняття культури мови та споріднених з нею дисциплін (стилістика, риторика, загальне мовознавство, історія мови, лінгвістика тексту, книгознавство, термінознавство, лексикографія), усвідомити провідні принципи культури користування українською мовою.

Осмислення феномену „культури професійного спілкування майбутніх фахівців” ґрунтується на ідеях філософів, наукових досягненнях педагогів, психологів, культурологів, соціологів, лінгвістів, теоретичних і методичних напрацюваннях провідних представників сучасної вітчизняної й зарубіжної педагогічної думки. Вони засвідчили появу, становлення та розвиток феномену культури професійного спілкування; визначили види і типи процесів міжособистісного спілкування і взаємодії; детально вивчили мовленнєві та позамовленнєві форми спілкування; розкрили сутність спілкування як характеристики освіченості, вихованості та інтелігентності; сформулювали положення про високий рівень культури спілкування як запоруку майбутнього успішного існування людини у суспільстві.

Доведено, що **культура професійного спілкування** – один із найважливіших складників професійної культури фахівця, який забезпечує його конкурентоспроможність на сучасному та майбутньому ринку праці, дозволяє вирішувати виробничі проблеми, спираючись на вміння спілкуватись і співпрацювати з різними людьми.

Культура професійного спілкування спеціалістів – це система комунікативних норм, знань, умінь і цінностей, яка реалізується у процесі міжсуб'єктної взаємодії фахівців; вона є фактором, що супроводжує професійну діяльність людини у виробничій сфері й зумовлює її фахово-комунікативну спрямованість.

Причини недостатнього рівня культури мовлення та способи підвищення мовленнєвої культури

У кожній певній соціальній групі існують свої норми літературної мови, способи вираження форм мовних засобів, що є своєрідним еталоном спілкування. Певною мірою культура мови є виявом соціального життя людей і несе на собі печатку національної своєрідності.

Аналізуючи публічну комунікацію, ми можемо помітити очевидне зниження (усереднення, масовізацію, огрубіння) мовного стандарту, що супроводжується активним уведенням елементів розмовного мовлення. Спостерігається посилення впливу розмовного типу мовлення на літературну мову.

Причина, яка сприяє поширенню ненормативної лексики – демократизація мовної культури. У цьому випадку маємо кримінальну "вульгарну" лексику, яка поширюється в молодіжному середовищі. Кримінальний жаргон у мовленні молоді свідчить про теперішнє "нездоров'я соціального організму етносу, його криміналізацію". Кримінальний жаргон згодом розчиняється в молодіжному сленгу й іде на периферію мови, і тільки окремі його компоненти зберігаються, виконуючи чисто експресивну функцію.

Негативний вплив на стан мовної культури молоді здійснює прогресуюче зниження якості друкованої продукції.

Ще однією причиною поширення ненормативної лексики серед молоді є виховання в неблагонадійній родині. У процесі формування особистості родина відіграє провідну роль. Тут дитина здобуває вміння і навички

спілкування і людського взаєморозуміння, тут закладаються моральні основи і відбувається професійне самовизначення.

Ще одним джерелом поширення ненормативної лексики певною мірою є школа, де впливають на розвиток мовлення учнів не тільки вчителі, але й шкільний колектив. Багато учнів приносять з дому «лайливі слова».

Культура мовлення не сумісна з багатослів'ям, марнослів'ям, фальшивою патетикою. Культура мови регламентується законом. У чинному законодавстві є стаття, що передбачає карну й адміністративну відповідальність за вживання нецензурних висловів.

Мова і професія

Національна мова — універсальна система, в якій живе душа народу, його світ і духовність. Українська мова — це невмирущий скарб істини, краси, благородства, знань, мистецтва.

Сьогодні йдеться про розширення сфер функціонування української мови. Це засіб не лише спілкування, а й формування нових виробничих відносин, що є відбиттям індивідуальності кожного народу.

Мова як інструмент здобуття знань, як засіб життєдіяльності людини має велике значення для фахівців. Мова тісно пов'язана з соціальними відносинами, обслуговує їх: вона є знаряддя спілкування. І тому є елементом соціальної сфери.

Нині по-новому розглядають питання функції мови. Старий поділ на "інтелігентні" та "неінтелігентні" професії зникає. Основним критерієм стало знання свого фаху, рівень оволодіння професійною термінологією, професійною образністю.

Науково-технічний прогрес, перебудова соціально-економічної й політичної системи у країні насичують українську мову новими поняттями, термінами. Разом із підвищенням рівня знань представників різних професій підвищуються і вимоги до мови.

Ми є свідками народження нових професій і формування професійної лексики. У зв'язку з упровадженням української мови на підприємствах активно вилучаються непотрібні слова, усувається мовне безкультур'я. Помітним є збагачення словника різних професій новою науково-технічною, суспільно-політичною лексикою і термінологією.

Знати мову професії — означає вільно володіти лексикою свого фаху, доцільно нею користуватися.

Мовні знання розцінюють як компоненти професійної підготовки. В одних професіях, особливо у сфері техніки, мова є головним засобом найменування приладів та предметів, в інших, переважно в гуманітарних наукових закладах, — засобом наукової, освітньої чи виховної роботи.

Оскільки мова є засобом вираження думки, пізнання та діяльності, то правильного професійного спілкування людина навчається все своє життя.

Знання професійної лексики (особливо у сфері техніки) підвищує ефективність праці, допомагає досягти кращих результатів на виробництві,

орієнтуватись у складній професійній ситуації та спілкуватися з представниками своєї професії.

3. Перегляд презентації «Дискусія. Культура мовлення під час дискусії»

4. Робота за підручником (опрацювання статті «Майстерність публічного виступу»).

5. Робота в зошиті (запис основних відомостей).

6. Закріплення набутих знань у формі інтерактивної вправи «Мікрофон».

V. Підсумок. Д\З.

Лекція 5

Тема : Лексичні норми ділового спілкування

Мета:

Навчальна : ознайомити здобувачів фахової передвищої освіти з поняттями «мова», «лексика», «ділове мовлення»; викликати зацікавленість предметом, налаштувати здобувачів фахової передвищої освіти на позитивне сприймання матеріалу;

Виховна: виховувати орфографічну пильність, увагу і шанобливе ставлення до слова; прищеплювати любов до рідної мови.

Загальні компетентності:

ЗК. 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК. 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК. 3. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.

ЗК. 4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК. 5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК. 6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК. 8. Здатність до міжособистісної взаємодії.

Спеціальні компетентності:

СК. 1. Здатність до застосування професійних стандартів та нормативно-правових актів у повсякденній медичній практиці.

СК. 3. Здатність до самоменеджменту у професійній медичній діяльності.

СК. 4. Здатність до співпраці з пацієнтом, його оточенням, з іншими медичними й соціальними працівниками на засадах сімейно-орієнтованого підходу, враховуючи особливості здоров'я чи перенесені хвороби та фізичні, соціальні, культурні, психологічні, духовні чинники і фактори довкілля, здійснювати санітарно-просвітницьку роботу.

СК. 6. Здатність до роботи в мультидисциплінарній команді при здійсненні професійної діяльності, для ефективного надання допомоги пацієнту протягом життя, з урахуванням усіх його проблем зі здоров'ям.

СК. 8. Здатність до використання інформаційного простору та сучасних цифрових технологій в професійній медичній діяльності.

СК. 12. Здатність до безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я (освіта впродовж життя).

СК. 14. Здатність до дотримання принципів медичної етики та деонтології.

Результати навчання:

РН. 1. Вільно спілкуватися державною мовою для комунікації, ведення медичної та іншої ділової документації.

РН. 2. Застосовувати сучасні цифрові та комунікативні технології для пошуку інформації та документування результатів професійної діяльності.

РН. 3. Застосовувати основні положення законодавства в охороні здоров'я.

РН. 4. Вести медичну документацію за формами, встановленими нормативно-правовими документами.

РН. 5. Дотримуватися правил охорони праці та безпеки життєдіяльності.

РН. 6. Обирати тактику спілкування з пацієнтами та членами їхніх родин, колегами, дотримуючись принципів професійної етики, толерантної та неосудної поведінки при здійсненні професійної діяльності, з урахуванням соціальних, культурних, гендерних та релігійних відмінностей.

Вид заняття: лекція.

Методи та форми проведення заняття: бесіда, розповідь-пояснення, метод унаочнення даних (презентація).

План

- 1. Поняття про сучасну українську літературну мову.**
- 2. Лексикологія як наука про лексику.**
- 3. Лексика сучасної української мови з погляду походження.**
- 4. Синоніми, омоніми, пароніми в діловому мовленні.**
- 5. Аббревіатури в діловому мовленні. Правила скорочування слів.**

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

- 1.Зубков М. Г. Мова ділових паперів. – Х.: Майдан, 2002; с. 3 – 19.
- 2.Глущик С.В. Сучасні ділові папери. К.: - А.С.К., 2003; с. 5 – 24.

Додаткова:

- 1.Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): монографія / Ірина Фаріон. – Вид. 3-тє, допов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, **2013**. – 331 с. : табл.
2. Гриценко Т. Б. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 624 с.
3. Зубков М.Г. Норми й культура української мови: посібник. Київ: ВД «Школа», 2023. 544 с.
4. Лещенко Т., Шарбенко Т., Юфименко В. Українська мова в медицині: навчальний посібник. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 332 с.

Інформаційні ресурси: інтернетресурси

Поняття про сучасну українську літературну мову

Мова – універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: виробництва, побуту, культури, освіти, науки тощо.

Українська мова – єдина національна мова українського народу. Нею також послуговуються українці, які проживають за межами України.

Відповідно до статті 10 Конституції України, прийнятої Верховною Радою 28 червня 1996 року, українська мова є державною мовою в Україні.

Літературна мова – це вдосконалена, унормована найвища форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей. Вона реалізується в усній і письмовій формах.

Нова (сучасна з ХХ ст.) українська літературна мова бере початок із кінця ХVІІІ ст., коли була написана поема І.П. Котляревського „Енеїда”, в основу якої вперше в історії літературної мови була покладена жива українська мова нашого народу. (На відміну від давньої української літературної мови, що була мовою книжною і не використовувалася у повсякденному вжитку, нова українська літературна мова стала мовою спілкування всього народу). Тому-то Котляревського й називають зачинателем нової української літературної мови і літератури та першим класиком її.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Шевченка, бо він уперше своєю творчістю заклав основи

розвитку в історії національної мови художнього, наукового, публіцистичного стилів. Традиції Великого Кобзаря у розвитку української літературної мови продовжили Іван Франко, Леся Українка, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський та інші письменники і майстри слова.

Українська літературна мова постійно розвивається й збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов'язкових для всіх літературних норм. Унормованість – головна ознака літературної мови.

Національна літературна мова найповніше і найпослідовніше втілює в собі мову нації. Побудована на живій мовній основі, вона є єдиною для всіх представників певної нації. Тому літературна національна мова повинна бути загальнозрозумілою, а для цього в ній мають існувати тверді норми. Що ж таке **мовна норма**? Це загальноприйняті правила добору та вживання мовних засобів усіх рівнів – фонетичного орфоепічного, лексичного, морфологічного, правописного синтаксичного та стилістичного. Вироблені протягом століть мовні норми відображають культуру української літературної мови на сучасному етапі її розвитку. Так, фонетичні й **орфоепічні норми** вимагають правильної вимови звуків і їх сполучень (г, ґ, жд, дз), а також відповідного наголошування (новий, старий, український, завдання).

Лексичні норми стосуються точного вживання слів, тобто врахування їх значення (*обсяг* знань, книги, роботи; *розмір* одягу, взуття; *об'єм* циліндра тощо).

Правописні (орфографічні) норми встановлюють правила написання слів (п'ятдесятий, висококваліфікований, комп'ютеризований, суспільно політичний, суспільно корисний).

Морфологічні норми утверджують правила словозміни та словотворення (площею, тисячею; борешся, цікавишся; центра кола – центру міста; розробка (предмет) – розроблення (дія, процес).

Синтаксичні норми містять правила поєднання слів у словосполученнях і реченнях (*звернутися у питанні, подякувати батькам; Повернувшись із відрадження, інженер запропонував новий проект*).

Стилістичні норми передбачають уживання мовних засобів усіх рівнів відповідно до їх стильової приналежності (наприклад, розмовно-побутове слово *балакати* недоречне в науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стилях).

Глибоке знання мовних норм є основою високої культури мовлення. Оволодіння мистецтвом слова, культурою мови – це суспільно необхідна потреба і завдання кожного мовця, особливо високоосвіченої людини, бо це невід'ємна, органічна складова її загальної культури. Культура мовлення передбачає логічно чіткий, добре організований виклад думки, ефективний обмін інформацією, забезпечення раціональної комунікації (спілкування) членів суспільства. Це також ясність, смислова та естетична організованість мовлення, влучне поєднання сучасних форм літературної мови й мудрого, барвистого народно-афористичного вислову при викладі найскладніших понять, думок.

Отже, мова є всеосяжним, всеохоплюючим засобом та способом вираження багатогранної розумової діяльності людини. Сучасна українська

літературна мова належить до високорозвинених мов, бо має такі їх ознаки, як загальнонародний характер, багатофункціональність, стилістичну різноманітність (диференціацію), усталену внормованість і високу культуру. Глибоке знання рідної мови, оволодіння культурою мовлення має винятково велике значення у підготовці фахівців.

Лексикологія як наука про лексику

Лексика (від гр. *lexis* – слово) є сукупністю використовуваних у мові слів, із якими пов'язані певні значення, закріплені в суспільному вжитку. Наука про словниковий склад мови називається **лексикологією** (від гр. *lexikos* – словниковий і *logos* – учення). Отже, одиницею лексики є слово. **Слово** – це звук або комплекс звуків, що має певне значення й уживається в мовленні як самостійне ціле. За допомогою слів людина називає предмети та явища навколишньої дійсності, їхні ознаки, дії, стан тощо. Тому основна функція слова в мові – називна, або номінативна (від лат. *nomen* – ім'я, назва). Кожне слово має **лексичне значення**, тобто реальний, предметно-речовий зміст, який оформлений за законами граматики рідної мови та є елементом загальної значеннєвої (семантичної) системи словника. Воно співвідноситься з дійсністю, відображає її і виражає своє значення не ізольовано, не у відриві від лексико-семантичної системи конкретної мови, а в нерозривному зв'язку з нею, як складовий її елемент.

Лексичне значення мають лише повнозначні слова – іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, прислівники, бо саме вони називають різні явища об'єктивної дійсності. Службові й модальні слова та вигуки лексичного значення не мають, пор.: у(в), поряд.

Слова можуть поєднуватися у словосполучення. **Словосполучення** утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного й сурядного зв'язку, напр.: *завершення роботи, досягнутий успіх, укласти договір; тиша і спокій, Чорне море, Іваненко Геннадій Юрійович* і под.

Підрядний зв'язок між словами у словосполученні означає, що одне із слів у словосполученні є головним, а друге залежним (*чистий лист, читання вголос*); **сурядний** – незалежність його членів (*дні й ночі, веселі і щасливі*).

Словосполучення поділяються три види: синтаксичні (вільні), фразеологічні та лексичні.

Синтаксичні, або **вільні, словосполучення** виражають відношення між двома поняттями й, отже, поєднують два члени речення.

Оскільки речення – це основна одиниця синтаксису, яка складається із таких словосполучень, то вони також належать до синтаксичних одиниць і називаються **синтаксичними словосполученнями**. Наприклад, із речення “Наука постійно забезпечує суспільний прогрес” вичленовуються такі синтаксичні словосполучення: наука забезпечує, забезпечує постійно, забезпечує прогрес, прогрес суспільний.

Члени синтаксичних словосполучень зберігають самостійні лексичні значення, обидва слова в словосполученні можуть замінятися іншими словами залежно від комунікативного завдання, тобто потреби назвати певний предмет та його ознаку, дію, властивість тощо. При цьому значення цих слів є прямим,

а зв'язок між ними вільний, бо кожне з них є замінним, не постійним (звідси й друга назва таких словосполучень – вільні), напр.: хвойний ліс, змішаний ліс; хвойне дерево, зелене дерево; зелена трава і под.

Коли утворюються **фразеологічні словосполучення**, то, як правило, одне слово чи обидва вживаються не в прямому, а в переносному значенні, якого набуває і все словосполучення, пор.: вільні словосполучення – *пекти картоплю, пасти корів, мати сестру* та фразеологізми – *пекти раків (червоніти), пасти задніх (відставати), мати значення*.

Фразеологічні словосполучення, поєднуючи два (або більше) слова, завжди позначають одне поняття й у реченні виступають одним членом речення. Напр.: „*Замилювати очі – це погана звичка*” (підмет – *замилювати очі* (обдурювати, обманювати) виражений фразеологічним словосполученням. **Фразеологічні словосполучення мають різний ступінь переносності** (метафоричності) значення своїх складників. Ті фразеологічні словосполучення, які характеризуються **найменшою** переносністю (вона може вже не відчуватися), використовуються в офіційно-діловому та науковому стилі. Це такі, зокрема, як *відігравати роль, мати значення, взяти участь, надати допомогу, порушити питання (клопотання), звернутися у питанні, розв'язання проблеми* та ін. Фразеологізми із **високим ступенем** переносності значення слів уживаються переважно в художньому, розмовному, публіцистичному стилях: *ахіллесова п'ята, камінь спотикання, корінь зла, товкти воду в ступі* тощо.

Лексичні словосполучення, як і окреме слово (лексема), виражають двома чи більше словами одне поняття, мають стійкий склад та переважно пряме значення компонентів.

Лексичними словосполученнями є різноманітні складені назви, найменування (номени):

- людини на ім'я, по батькові, прізвище (В'ячеслав Андрійович Скляр, Леся Українка);
- астрономічні (Чумацький Шлях, Великий Віз, супутник Землі, Тунгуський метеорит);
- географічні (Перекопський перешийок, Кримський півострів, Північний Льодовитий океан);
- населених пунктів, адміністративних одиниць, вулиць, проспектів, бульварів тощо (Кривий Ріг, Сухий Яр (село), Ярославів Вал (вулиця), Київська область, Булонський Ліс (проспект));
- організацій, установ, закладів (Організація Об'єднаних Націй, Міністерство освіти і науки України, Полтавський державний медичний університет);
- понять із різних галузей діяльності людей (вища освіта, гострий кут, хімічна реакція, права та обов'язки громадян, аналіз і синтез, програмне управління, електронно-обчислювальна машина, валютна операція, інженерна психологія, посадове положення й ін.).

Лексичні словосполучення використовуються в науковому та офіційно-діловому стилях, часто виступаючи як термінологічні (*коефіцієнт корисної*

дії, право з укладання контракту, за згодою сторін, підтримати пропозицію, сірчана кислота, заробітна плата тощо.

Лексика сучасної української мови з погляду походження

Точно визначити кількість слів, які сьогодні вживають в українській мові, практично неможливо. Відомо, що найповніше засвідчує словникове багатство „Великий тлумачний словник сучасної української мови”, який містить близько 170 тис. слів і словосполучень. Одинадцятитомний „Словник української мови” подає тлумачення більше, ніж 135 тис. слів. Щодо термінологічних словників, то вони об'єднують 3-5 тис. слів, енциклопедичні (загальні чи спеціальні, галузеві) містять 2-3 тис. словникових статей.

Словниковий склад сучасної української літературної мови формувався протягом тривалого історичного часу. Лексика сучасної української літературної мови не однорідна за походженням. **Виділяють корінну і запозичену лексику.**

Корінна лексика - це слова, які успадкувала українська мова з індоєвропейської мовної єдності, праслов'янської мови, а також створені на власному мовному ґрунті. Вона складає приблизно 90% від загальної кількості слів.

Розрізняють кілька пластів корінної лексики. Ядро її становлять слова, успадковані від **індоєвропейського лексичного фонду** (індоєвропеїзми). Це слова, які й сьогодні вживають в усіх мовах або в більшості мов, що належать до індоєвропейської сім'ї, і дійшли до нашого часу найчастіше у вигляді коренів, напр.: *мати, брат, сестра, око, дім*.

Спільнослов'янська лексика (праслов'янська) — це слова, які виникли в період спільнослов'янської мовної єдності й іншим групам індоєвропейських мов невідомі. Слів, які успадкувала українська мова від праслов'янської і які вживають тепер, приблизно **2 тисячі**, напр.: *чоловік, свідок; губа, палець, серце; пшениця, ожина, пиво; душа, пам'ять, відвага, правда, кривда; вікно; боліти, читати, молотити, киснути; розумний, короткий, кислий, жовтий*. Вони належать до активного складу сучасної української мови, становлять найважливішу і найдавнішу частину лексики.

Спільносхіднослов'янська лексика (давньоруська) — це слова, які виникли в період виділення східнослов'янських діалектів зі спільнослов'янської мовної єдності. Крім східнослов'янських, іншим слов'янським мовам не відомі, напр.: *батько, дядько, племінник; тулуб, щока; собака, кішка, жайворонок, снігур; гречка, смородина, молочай, хвоц, клюква; мельник, пивовар; зовсім, тепер, спасибі*. Варто зауважити, що спільносхіднослов'янські слова не однаково збереглися у східнослов'янських мовах. Наприклад, слово *митник* відоме сьогодні лише в українській та білоруській мовах, але не вживається в російській.

Власне українська лексика - це слова, які виникли на українському мовному ґрунті в період формування і розвитку української мови і виражають її специфіку. Це кількісно найбагатший та найбільш різноманітний пласт корінної лексики, який утворюють загальноновживані слова різних тематичних груп, назви страв і напоїв, одягу та взуття, рослин, явищ природи, абстрактна лексика, напр.: *вареник, галушка, борщ, горілка, паляниця, млинець, юшка,*

узвар; штани, спідниця, черевик, чобіт, кожух, сорочка, хустка, стрічка; соняшник, суниця, шовковиця; гай, хурделиця; мрія, надія, поступ, а також назви із суспільно-політичної, адміністративної, технічної, наукової, педагогічної сфер, напр.: *власність, громада, громадянин, галузь, держава, працівник, урядовець, підприємство, промисловість, кисень, питома вага, підручник, іспит, освіта.*

Крім корінних слів, у лексичному складі української мови певне місце займають **запозичення** з інших мов (близько 10% усього її словникового складу). Цікавим є процес засвоєння слів з інших мов. Відбувається він, як правило, внаслідок культурних, економічних, політичних контактів з іншими народами. Безперечно, запозичені з інших мов слова відповідним чином пристосовуються до фонетичних, граматичних законів української мови, тобто відбувається їх фонетичне, графічне, лексичне, граматичне освоєння (адаптація). Тому не завжди легко встановити різницю між корінним та запозиченим словом, особливо давніми запозиченнями чи запозиченнями з інших слов'янських мов, напр.: *влада, власний, ганьба, гасло, праця, чекати* (з чеської), *місто, хвороба, кишеня* (з польської), *посланник, чиновник* (з російської), *бадьорий, дьоготь* (з білоруської), *левада, огірок, м'ята* (з грецької), *бульба, коляда* (з латинської), *козак, шаровари, табун, отара, гарбуз* (з тюркських мов).

Більшість запозичених слів зберігають характерні фонетичні, словотвірні, морфологічні ознаки. Наприклад, для запозичень із грецької мови характерні голосні [a], [e] на початку слова: *афера, ера, епос*; звукосполучення *пс, кс* у середині слова: *лексика, псевдонім*; суфікси *-ад(а), -ид(а), -ід(а)*: *олімпіада, панахида, піраміда* та ін.

Своєрідним різновидом запозичень в українській мові є кальки. **Калька** - це слово або вислів, скопійовані засобами української мови з іншої мови, тобто значуща частина оригіналу буквально перекладена і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі. Розрізняють кальки лексичні, семантичні, фразеологічні.

Калькування є одним із шляхів збагачення словникового складу мови. Однак у багатьох випадках воно стає причиною порушень мовної норми на лексичному рівні. Невиправданим є використання таких кальок з російської мови, як *добрий чоловік, рахувати своїм обов'язком, дана проблема, біля тисячі сторінок, не дивлячись ні на що, директор знаходиться у відпустці*. Треба прагнути до використання українських слів і конструкцій, зокрема у цьому випадку *добра людина, вважати своїм обов'язком, ця проблема, близько тисячі сторінок, незважаючи ні на що, директор перебуває у відпустці*.

Питання про використання слів **іншомовного походження** в українській діловій мові є складним і вирішується неоднозначно. Вживання необхідних запозичених слів не вважають негативним явищем, але надмірне, неправильне їх застосування однозначно оцінюють негативно.

Добір, вживання слів іншомовного походження часто диктують обставини, умови та стиль спілкування. Недоречно вжиті слова не лише з мов віддалених, але й близькоспоріднених засмічують літературне мовлення. Однаково неприємно чути вислови *прийняти міри*" чи „*є пропозиція припинити дебати,*

бо нас лімітує час". Різниця полягає в тому, що перше із них є суржиковим, а інше пересичене „заморянами”.

Які саме слова іншомовного походження є необхідними в мові? Насамперед ті, які не можна точно перекласти рідною мовою. Здебільшого це загальноприйняті науково-технічні терміни. Серед запозичених слів-термінів виділяють пласт *інтернаціоналізмів* - міжнародних слів, які вживають з тим самим значенням не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах, і які мають греко-латинську основу. Терміни-інтернаціоналізми залишаються єдиними назвами, як правило, тоді, коли були запозичені разом із поняттям, напр.: *конус, перпендикуляр, бланк, штраф, аванс*.

Питання національної чи інтернаціональної основи термінології завжди було дискусійним. Механічне запозичення термінів без врахування особливостей мови-реципієнта призводить до збіднення, ослаблення виражального потенціалу мови, забуваються її власні засоби, які найповніше відповідають внутрішній природі мови. „Страшидлом” називає

С. Караванський слова *наблік рилейшнз*, а також скорочення від нього *піар*. Англійській ідіомі *public relations* автор протиставляє український відповідник *зв'язки з громадськістю*, а скорочення *піар* пропонує передавати аббревіатурою *О.Г.Д.* (обробка громадської думки), оскільки вважає, що саме на агітаційно-пропагандистській частині поняття наголошують американці.

У новий час кількість запозичень з інших мов збільшується. Про це свідчить словник-довідник Д. Мазурик „Нове в українській лексиці”. Укладений за матеріалами української преси і частково зарубіжних періодичних україномовних видань 1991-2001 рр., словник відображає динаміку процесів, що відбуваються в сучасній українській мові, зокрема щодо запозичень. Уперше засвідчені серед неологізмів-запозичень слова *акредитувати, антиглобаліст, лобіювати, ваучер, веб-сайт* та ін.

При використанні запозиченої лексики варто керуватися такими правилами:

1. Не вживати слів, які мають українські відповідники (не в термінологічному значенні), напр.:

компенсація — *відшкодування*,

пріоритет — *перевага, першість, переважне право*

ідентичний — *тотожний, рівнозначний, однаковий*

лаконічний — *стилий, короткий, небагатослівний*

симптом — *ознака, риса, прояв, знак*

стимул — *поштовх, причина, рушійна сила, заохочення*.

2. Іншомовні слова повинні бути зрозумілими для тих, хто їх слухає або читає, напр.:

апелювати — *звертатися, домінувати* — *переважати, координувати* — *погоджувати лімітувати* — *обмежувати*.

3. Вживати слова точно, відповідно до значення. Тоді не доведеться іронічно-жартівливо уточнювати: „*Це не ринок, це - базар*”. Зауважимо, що обидва із використаних слів - запозичені. Чи можна замінити слово *сервіс* українським *обслуговування*? Ні, оскільки значення його ширше. Перше пов'язане з діяльністю підприємств та організацій щодо побутового

обслуговування на певній території, а друге називає дії, пов'язані із задоволенням чийх-небудь потреб, запитів.

4. Не вживати в одному контексті і запозичене слово, і український відповідник - зупинити вибір на одному із них, наприклад:

патент — авторське свідоцтво санкція — непорушна постанова

Використання сучасної української літературної мови в різноманітних сферах суспільного життя зумовлює функціонально-стильове розрізнення її лексичного складу і виділення двох груп лексики - **загальноновживаної** та **лексики обмеженого вживання**.

Загальноновживана лексика - це слова, які використовують усі носії мови незалежно від рівня освіти, фаху, місця проживання тощо. Насамперед це назви життєво необхідних для кожної людини понять, які зв'язані з побутом, суспільним життям, виробничою діяльністю тощо. Загальноновживана лексика стилістично нейтральна, тому вільно, без будь-яких обмежень уживається в усіх функціональних стилях мови. У зв'язку з підвищенням загального рівня культури, освіти, наукових і технічних знань народу, активною участю його у політичному і громадському житті, суспільному виробництві, корінними змінами у побуті загальноновживана лексика поповнюється словами, які впродовж десятиліть складали спеціальну лексику з обмеженою сферою вживання, напр.: *радіо, газета, лекція, конференція, актив, премія, ракета, електрика, газ*.

Лексика обмеженого вживання співвіднесена зі сферами суспільного життя та функціональними стилями мови. Її поділяють на:

- **розмовну лексику**, тобто слова, поширені в розмовному варіанті усного літературного мовлення.

З погляду стилістичного забарвлення розмовна лексика не однорідна. Вона включає: а) слова, які не мають додаткового семантичного чи стилістичного навантаження і сприймаються як звичайні в словниковій системі української мови, напр.: *ватман (ватманський папір)*; б) слова з додатковим стилістичним навантаженням (іронічним, жартівливим, фамільярним відтінком), напр.: *проїхати* „не почути або не зрозуміти сказаного“.

У системі розмовної мови існують також слова, які сприймаються як знижені, згрубілі або й вульгарні. Вони перебувають на периферії літературної мови і переходять у розряд позалітературних напр.: *облом, бомж, чмо, бидло, козел, прокол*. Їх вживання навіть в усному мовленні ділових людей - факт неприпустимий. Зауважимо, що велика кількість такого типу слів - це прямі запозичення з російської мови.

- **книжну лексику**, тобто слова, що вирізняються на тлі стилістично нейтральної та розмовної лексики літературної мови вузькою сферою вживання і вносять у спілкування відтінки офіційності, урочистості, науковості. Порівняймо книжні слова *усвідомлювати, вирушити* зі стилістично нейтральними *розуміти, піти* чи розмовними *кумекати, вшитися*. Її активно використовують у функціональних стилях, пов'язаних з виробничо-професійною, науковою, суспільно-політичною, офіційно-діловою сферами. Переважно вони мають писемну форму вияву (науковий, офіційно-діловий, публіцистичний стилі).

До книжної лексики належать також особливі поетичні слова, напр.: *розмай, вітровіння, надхмар'я* (художній стиль).

Мова професійного спілкування, зокрема фахівців з економіки, фінансової справи, передбачає широке використання **виробничо-професійної** та **науково-термінологічної лексики**.

Виробничо-професійна лексика - це слова чи словосполучення, які пов'язані з певною сферою виробництва (назви процесів виробництва, знарядь праці) та професії. Спеціальні слова та вислови, притаманні мові певної професійної групи, називають **професіоналізмами**. Виділяють науково-технічні, професійно-виробничі, просторічно-жаргонні професіоналізми. Звичайно вони виступають як неофіційні, розмовні і виходять за межі літературної мови. Наприклад, у мові працівників банківсько-фінансової сфери можна почути професіоналізми *зняти касу, підбити (прикинути) баланс*; користувачі персональних комп'ютерів материнську плату називають *мама*, а клавіатуру *клава*; у друкарів та журналістів помилка - це *ляп*.

Професіоналізми здебільшого застосовують в усному неофіційному мовленні. Взагалі в офіційно-діловому та науковому стилях професіоналізми використовують з певним застереженням. Чим вищою буде мовна культура і більш організованим колектив, тим рідше з'являтимуться професіоналізми, особливо в діловому мовленні.

Науково-термінологічна лексика—один з основних лексичних компонентів таких функціональних стилів писемного мовлення, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний. Усі слова, які належать до термінологічної лексики, об'єднуються в мові загальною назвою „термін”.

Кількість термінів з розвитком суспільства збільшується, оскільки вони перші фіксують соціально-економічні, державно-політичні, науково-технічні та культурні досягнення усієї людської цивілізації.

У лексичному складі української літературної мови виділяють слова, які виражають не тільки поняття, а й містять у собі відтінок емоційної забарвленості, образності (**емоційно-експресивна лексика**).

Емоційно-експресивна лексика - це слова, які у своєму значенні містять компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності. Вона характеризує ставлення мовця до того, про що він говорить, до ситуації спілкування, виступає безпосереднім виразником людських емоцій.

Це властиво тим словам, які здатні вживатися в переносному значенні і відповідно набувати оцінного значення. Варто звернути увагу на слова і вислови, які вживають для емоційної негативної характеристики осіб чи явищ, вираження різко осудливого ставлення до них, напр.: *тихоня, мудрагель, паскуда, жерти, пащекувати, ляпати, влипнути*.

Грубі, лайливі слова або звороти називають **вульгаризмами**. Вони не відповідають нормам літературної мови і є абсолютно неприйнятними в мовленні ділових людей. Вживання їх погано характеризує мовця, створює конфліктну ситуацію.

Емоційне забарвлення слів може досягатися засобами словотвору, передусім суфіксами пестливості, здрібнілості чи навпаки згрубілості, напр.:

матінка, сестричка, тепленький, спатоньки або тюряга, злодюга, дівчисько, бабище.

Експресивна лексика відрізняється своєю стилістичною функцією, передбачаючи існування додаткових стилістичних відтінків та психологічних оцінок у конкретному слововживанні. Вживається в усіх емоційно-експресивних та окремих функціональних стилях мови (розмовному, художньому, публіцистичному).

Синоніми

Синоніми - це слова, що по-різному звучать, але близькі за значенням. Вони відрізняються відтінками значення, стилістичним забарвленням, можливістю поєднання з іншими словами або можуть бути тотожні за значенням. У зв'язку з цим синоніми можна поділити на такі групи:

а) **лексичні синоніми**, що відрізняються смисловими відтінками:

відомий — видатний, славетний, знаменитий;

стислий — короткий, лаконічний; здобуток — досягнення, завоювання;

дефект — недолік, вада.

б) **стилістичні синоніми**, що відрізняються емоційно-експресивним забарвленням:

говорити — мовити, промовляти, ректи, верзти, балакати, базікати, теревенити;

іти — ступати, простувати, прямувати, шкандибати, плентатися, чвалати;

оскільки - тому що, через те що, позаяк;

в) **абсолютні синоніми**, які не мають відмінностей у значенні:

екзамен — іспит;

процент - відсоток;

аплодисменти — оплески;

Абсолютних синонімів у мові небагато. Поступово вони розходяться у значенні або у вживанні, щоб не бути безцільними заміниками один одного. Серед таких слів-дублетів є багато українських відповідників до запозичених слів, часто термінологічних понять, напр.: *оксидация — окислення; лінгвістика — мовознавство; симптом — ознака; прерогатива — перевага; інвестор — вкладник; контракт — договір; апеляція - звертання; баланс -рівновага* та ін. Назву "абсолютні синоніми" усе ж потрібно розуміти із певним застереженням, "оскільки в самій мовній практиці повних синонімів, як таких, по суті, немає, тому що за своїм фактичним становищем у стилістичній системі вони все-таки різняться, хоч і не завжди помітно на перший погляд". Різнитися вони можуть частотністю вживання, певною стилістичною маркованістю, неоднаковою активністю використання в різних стилях, сполучуваністю тощо.

Синонімічне багатство мови передусім свідчить про її красу, можливості передавати всі відтінки значень слів та емоційно-експресивне забарвлення. „Багатство синонімів - одна з питомих ознак багатства мови взагалі," - наголошував М. Рильський. Ось яскраві приклади "рясоти синонімів" української мови:

горизонт - обрій, небосхил, крайнебо, кругозір, виднокруг, видноколо, виднокіл, небокрай, овид;

дорога — шлях, гостинець, путівець, путь, стежка, шосе, траса, магістраль, автострада, орбіта.

Кожен синонім має свою історію, традиції у вживанні, своє місце і роль. Синоніми називають "скарбами мови", "багатими самоцвітами", "фарбами в руках артиста-маляра", тому синонімія передусім є невичерпним джерелом стилістики. „Уміле користування синонімами, тобто вміння поставити саме те слово і саме на тому місці - невід'ємна прикмета доброго стилю, доконечна риса справжнього майстра". Синоніміка - один із найважливіших чинників, що зумовлюють своєрідність стилю будь-якого письменника. У художньому стилі синоніми є засобом естетичним.

Однією із важливих функцій синонімів у мовленні є урізноманітнення викладу, уникнення монотонності, повторів. Основуючись на певному значеннєвому нюансі слова, можна виділити, підсилити, уточнити, оцінити, а отже, висловити думку якнайдоречніше. Для цього у реєстрі словників синонімів є значні за обсягом синонімічні ряди, як-от:

відносини — стосунки, взаємини, взаємовідносини;

авторитет — повага, пошана, престиж, вага, репутація;

інцидент — випадок, пригода, непорозуміння;

стимул — заохочення, імпульс, поштовх;

старанність — пильність, ретельність, завзяття;

енергійний — активний, працьовитий, наполегливий, рішучий, діяльний;

збільшити — підвищити, підняти, примножити, посилити;

турбуватися — піклуватися, клопотатися, дбати;

хронічний — затяжний, тривалий, довгий, постійний, довготривалий, довгочасний.

Синонімія пов'язана з культурою мови. Багатство синонімів дає змогу відшукати найдоречніше, найпотрібніше для контексту слово, а самі пошуки такого слова розвивають і збагачують думку, виховують навички правильного спілкування, підвищують мовну культуру. У мові ділового спілкування є чимало різних мовних позначень того самого поняття. Багато слів з одного синонімічного ряду мають певні значеннєві відтінки, які потрібно врахувати, щоб висловитися точно, уникнути неоднозначного тлумачення висловлювання або зберегти нейтральний тон, зваживши на стилістичний відтінок. Наведемо приклади:

Замісник, заступник.

Замісник - посадова особа, яка тимчасово виконує обов'язки керівника.

Заступник - офіційна назва посади, друга особа після керівника.

Положення, становище, стан.

Положення - розташування у просторі (*горизонтальне, вертикальне*); певне теоретичне твердження чи думка (*основні положення вчення*); зведення законів, правил (*Положення про вибори*).

Становище - події, обставини, ситуації (*міжнародне, офіційне, знайти вихід з певного становища*).

Стан - сукупність певних явищ, процесів (*стан рідини, стан здоров'я, стан економіки, стан справ*).

Наступний, подальший.

Наступний - вживається з конкретними поняттями (*зупинка, тиждень*).

Подальший - вживається на означення абстрактного поняття (*життя, доля*).

Суспільний, громадський.

Суспільний - стосується суспільства (*лад, клас, система, праця, становище, виробництво*).

Громадський - стосується громади чи окремого колективу (*обов'язок, діяч, робота, вигін, організація*).

Екземпляр, примірник.

Екземпляр - рідкісний предмет (або тварина, рослина). *Примірник* - друковане видання, одне з тиражу.

Тепер, зараз.

Тепер — у наш час, останнім часом. *Зараз* — цієї ж миті, вже, негайно.

Треба також бути уважним, вводючи слова із синонімічного ряду в текст, оскільки часто слова-синоніми вимагають після себе додатка в різних відмінках, напр.:

навчатися (чого?) мови - вивчати (що?) мову;

опановувати (що?) мову - оволодівати (чим?) мовою;

зважати (на що?) на обставини — враховувати (що?) обставини;

наголосити (на чому?) на питанні — підкреслити (що?) питання;

присвячувати (чому?) події - приурочувати (до чого?) до події.

На основі явища синонімії побудований такий засіб, як **евфемізм** (від грец. *добре говорю*) - слова або вислови, що пом'якшують або завуальовують зміст сказаного. У ділових текстах евфемізми вживають тоді, коли загальноживане слово надто експресивне або викликає небажані побутові асоціації. Такими висловами можуть бути: *у стані алкогольного сп'яніння, у нетверезому стані, під дією алкоголю* у значенні „п'яний”; *відійшов у інший світ, покинув нас, закінчив життя, навіки заснув, перестало битися серце, спочив* у значенні „помер” та ін. Аналогічні пом'якшувальні вислови можемо бачити на застережних написах, у яких немає категоричності, напр.: *У нас не курять; Просимо не курити; Курити забороняється; Дякуємо, що ви не курите; Просимо без дозволу не заходити* тощо. Дослідники зауважують, що такі написи коректніші і набагато дієвіші. Можна навести й гумористичний приклад одного з таких написів на дорогах Франції: *„Якщо ви будете їхати через наше місто зі швидкістю 60 км за годину, то матимете нагоду ознайомитися з нашою новою тюрмою, швидкість понад 80 км приведе вас у нашу чудову лікарню, якщо ж ви перевищите 100 км — вам гарантовано задоволення спочивати в мирі на нашому гостинному кладовищі”*.

Образний рівень синонімії відображає **перифраз** (від грец. *образна паралель*) - описовий зворот, за допомогою якого передається зміст іншого слова через підкреслення його особливості. Перифрази бувають загальномовні зі стертою образністю та оригінальні, індивідуально-авторські, напр.: *біле золото, чорне золото, близьке зарубіжжя, легені планети, голубе паливо, місто каштанів, місто Лева, країна з Чорнобилем у серці*. Цей синонімічний засіб використано у творенні багатьох професійних висловів чи термінів в галузі економіки. Деякі з них є кальками чужомовних, напр., *білі краватки* - спеціальний прошарок найманих робітників - конторських служб та

інженерно-технічного персоналу; *сині краватки* - наймані робітники, що займаються фізичною працею; *сірі краватки* - наймані робітники на державній соціальній службі. Мовно-синонімічна культура - свідчення культури мислення, знання мови, ерудиції. Вміння вибрати найдоречніше слово дає змогу побороти одноманітність мовлення, невиразність, побачити багатство і барви слова.

Омоніми, їх види

Від багатозначності (полісемії) слід відрізнити омонімію. Полісемічне слово, маючи два і більше значень, характеризується тим, що ці значення зв'язані між собою тією чи іншою мірою, мають між собою смисловий (змістовий) зв'язок. Так, слово *шлях* виникло із первинним, прямим значенням „грунтова дорога”. В процесі розвитку мови воно набуло й інших значень, наприклад, *правильний шлях* (правильні вчинки, наміри тощо), *життєвий шлях* (біографія людини), *шлях до зірок* (шлях у космос), *стати на шлях зради, дослідити явище шляхом аналізу* і т.ін.

Омоніми – це слова, які однакові за формою (звучанням та/або написанням), але мають різні значення, що не пов'язані між собою. Порівняймо: *коса* (заплетене волосся) – *коса* (піщана) – *коса* (знаряддя праці).

Розрізняються лексичні (повні й часткові) омоніми, омоформи, омографи та омофони.

Повні лексичні омоніми – слова однієї частини мови, однакові в усіх своїх граматичних формах: *бал* (оцінка) – *бал* (танцювальний вечір), *лава* (меблі) – *лава* (вулканічна) – *лава* (в забої) – *лава* (шеренга); *клуб* (заклад) – *клуб* (дим) тощо.

Часткові омоніми збігаються лише частинами своїх форм. Так, слова *кадри* (фільму) – *кадри* (персонал) є омонімами тільки у множині; *чари* (посуд) – *чари* (чаклування) так само.

Омоформи – слова або форми одного слова, що збігаються в окремих граматичних формах: *три* (числівник) – *три* (дієслово наказового способу), *мати* (іменник) – *мати* (дієслово), *злий* (прикметник) – *злий* (дієслово).

Омофони – слова, що звучать однаково, але по-різному пишуться: *мене* – *мине*, *греби* – *гриби*, *Роман* – *роман*, *Надія* – *надія* тощо.

Омографи – це слова або форми слів, що однаково пишуться, але вимовляються по-різному: *дорога* – *дорога*, *радій* – *радій*, *брати* – *брати*.

Відоме також явище **міжмовної омонімії**, тобто збігу зовнішньої форми слів різних мов. Наприклад: укр. *луна* (відлуння) – рос. *луна* (місяць), укр. *час* (форма існування матерії) – рос. *час* (година).

Пароніми в діловому мовленні

Пароніми (грец. *para* - біля, поруч, *опума* - ім'я) - слова, які дуже близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням. Саме ця близькість, незначна звукова різниця у мовленні спричиняє труднощі у засвоєнні і призводить до помилок. Паронімія - явище, поширене у всіх сферах мовної діяльності. Опису цієї групи слів присвячений словник: *Гринчишин Д.Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. —К., 1986*, який містить понад 1000 паронімів, що трапляються у періодиці, науково-популярних виданнях, побутовому мовленні.

Пароніми часто використовуються в художньому та публіцистичному стилях, інколи для створення каламбурів: „*Ідоли та ідеали*” (заголовок газетної статті); „*Пиво і право*”; „*Як прожити без долі на волі*” тощо.

Нерідко трапляються помилки, спричинені нерозрізненням паронімів мовцем: „*Таку годувальницю може виготовити кожен і повісити біля вікна*”. У цьому реченні замість слова *годівниця* (пристосування для годування птахів) помилково вжито *годувальниця* (жінка, яка годує дитину). *Стан хворого задоволений* (замість *задовільний*.)

Отже, своєрідність паронімів у тому, що вони мають і вимову (звучання), і написання подібні, близькі, але не тотожні, так само як не однакові вони й за своїм значенням (семантикою), напр., *адресант – адресат, талан – талант, везти – вести, приводити – проводити* тощо.

Семантичні зв'язки між паронімами бувають різні – синонімічні й антонімічні, іноді пароніми можуть бути близькими за своєю належністю до однієї сфери діяльності. За характером семантичних (значеннєвих) зв'язків паронімічні слова можна умовно поділити на групи:

а) пароніми синонімічні: *повінь – повідь, важкий – тяжкий, стерегти – берегти, привабливий – принадний, будівля – будинок, бучний – гучний;*

б) пароніми антонімічні, коли в патронімічних зв'язках знаходяться слова з протилежним значенням: *радіти – ридати, еволюція – революція, прогрес – регрес, правда – кривда, експорт – імпорт, густота – пустота;*

в) паронімія з певною семантичною близькістю: *обмотати – обмитати, людський – людяний, проносити – приносити, керуючий – керівний – керований, криваво – кровно;*

г) пароніми однієї тематичної групи: *м'язи – в'язи, ніготь – кіготь, тафта – тахт, буран – бурун, калина – малина, вишенька – черешенька.*

Ураховуючи ступінь звукової близькості, паронімію ще поділяють на максимальну, тобто з незначною звуковою відмінністю (*коса – роса*) і мінімальну – з невеликою звуковою подібністю (*сплеск – блиск*).

При вживанні паронімів у науковому та офіційно-діловому стилях слід мати на увазі відмінність у їх значенні й не заміняти їх один одним. Пор.: *Поширення – розширення, ефект – афект, шукати – ошукувати, зумовлювати – обумовлювати, висвітлювати – освітлювати* тощо.

Явище паронімії вимагає знання значень близькозвучних слів, можливостей сполучення з іншими словами. Лише за такої умови можна досягти адекватного їх вживання.

Спорідненим з паронімією є явище парономазії - спеціальний стилістичний прийом, що передбачає навмисне зближення слів, які мають звукову подібність. Підібрані спеціально, такі слова стають засобом створення ритмозвукового образу, увиразнення, створення афоризму, каламбуру, напр.: *Маріє, мріє, мрієчко моя, моя Марієчко тривожна* (М. Вінграновський); *Навчаючи, люди вчаться* (Сенека). Але такого стилістичного засобу немає в науковому, офіційно-діловому стилях, які вимагають точного формулювання думки.

Абревіатури в діловому мовленні. Правила скорочування слів

Явище абрєвіації полягає у скороченні довгих мовних формул і згортанні їх у семантичну єдність - абрєвіатуру. Це порівняно новий спосіб словотворення, але досить продуктивний у сучасних мовах. Серед неологізмів - значна кількість саме абрєвіатур. Це явище поширилося на початку ХХ ст. і відповідало суспільній потребі мови, а саме - тенденції до уникнення надлишкової інформації, економії мовної енергії, уникнення повторів, упорядкованості та регламентації. Активізація процесу творення абрєвіатур зумовлена передусім суспільно-політичними чинниками, - а відтак соціолінгвістичною ситуацією - появою чи оновленням назв державних, громадських, адміністративно-управлінських, політико-економічних, міждержавних і світових утворень.

Отже, абрєвіатура (італ. *abbreviazione* від лат. *abbreuiō* - скорочую) - скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових літер чи початкових слів, на основі яких твориться скорочення. Суттєвою ознакою абрєвіатур є стабільна вимова за назвами букв (рідше звуків) та - як результат її - лексикалізація графічних скорочень, якої з часом набувають частовживані й загальноживані довгоживучі абрєвіатури³⁴, напр.: *Кабмін, ЖЕК, НАТО, ООНтощо*. Основні умови їхнього функціонування - доцільність, зрозумілість, стандартність. їх ще деколи називають „лексичними скороченнями”.

Класифікація абрєвіатур залежно від їхньої структури та вимови має такий вигляд:

1. **Ініціальні абрєвіатури** - утворені з початкових літер (звуків) слів, які входять у вихідне словосполучення:

а) *буквені* - їх вимовляють як букви: *СНД*- *Співдружність Незалежних Держав*; *МЗС* - *Міністерство закордонних справ*; *СБУ*- *Служба безпеки України*; *МВФ* — *Міжнародний валютний фонд*; *ЛНУ*—*Львівський національний університет*; *ТзОВ*—*Товариство з обмеженою відповідальністю*; *СП*— *спільне підприємство*; *ТСН*— *Телевізійна служба новин*;

б) *звукові* - їх вимовляють як звуки: *ЄШКО* - *Європейська школа кореспондентської освіти*; *НАН* - *Національна академія наук*; *ЧАЕС* — *Чорнобильська атомна електрична станція*; *ВАТ* — *Відкрите акціонерне товариство*; *ДАІ* - *Державна автомобільна інспекція*; *ЗМІ* - *засоби масової інформації*; *ЦУМ* — *центральний універсальний магазин*; *СНІД* — *синдром набутого імунного дефіциту*.

2. **Абрєвіатури складового типу** - утворені усіченням основ двох (або більше) слів, з початкових складів мотивуючого складного найменування: *інтерпол* (*інтернаціональна поліція*), *Бенілюкс* (*об'єднувальна назва трьох європейських держав — Бельгії, Нідерландів і Люксембургу*), *військкомат* (*військовий комісаріат*), *торгпред* (*торговельний представник*), *міськком* (*міський комітет*), *держстрах* (*державне страхування*), *нардеп* (*народний депутат*).

3. **Абрєвіатури змішаного типу** - утворені з початкової частини або частин слів і повного слова. Це дуже поширений тип абрєвіатур у сучасній українській мові: *держмито*, *спецзамовлення*, *госпрозрахунок*, *дипкур 'єр*,

генпрокурор, держсекретар, начштабу, техогляд, медсестра, турбюро, Донвугілля, Нацбанк, Галсервіс.

4. *Комбіновані абрєвіатури* - утворені одразу двома зазначеними вище способами: *НДІБудшляхмаш, НДІторгмаш, ХарБТІ, АвтоЗаЗ.*

Абрєвіатури широко використовують у засобах масової інформації, політичній, діловій сферах. Серед ініціальних абрєвіатур найбільшу групу становлять назви установ та організацій. З відновленням незалежності в Україні виникло багато нових партій, громадсько-політичних організацій, що мають два найменування: одне - повне, яке є словосполученням, інше скорочене - абрєвіатура. Ознакою євроінтеграційної стратегії України є поява в українському політико-економічному дискурсі великої кількості абрєвіатур із компонентом *євро*, напр.: *єврокредит, європарламент, євроринок, єврочек*, чи основою *Європа*, напр.: *ЄБРР — Європейський банк реконструкції і розвитку, ЄС — Європейський Союз.*

За змістом абрєвіатури можна поділити на:

- назви держав (*ПАР, ФРН, США*);
- назви міжнародних організацій (*МАУ - Міжнародна асоціація українців; ЮНЕСКО, ООН*);
- назви партій (*УРП, УНА, СДПУ(о), УХДП*);
- назви військових угруповань (*ВМФ, ВПС, УПА, УГА*);
- назви наукових, громадських, спортивних організацій (*НТШ - Наукове товариство імені Шевченка; ДНД— добровільна народна дружина; МОК - Міжнародний олімпійський комітет*);
- назви телевізійних агентств і програм (*УТ, УТН, УНІАН - Українське національне інформаційне агентство новин*);
- назви підприємств, установ, організацій, банків (*Укрсоцбанк, Промінвестбанк, НаУКМА - Національний університет "Києво-Могилянська академія"*);
- назви літературних об'єднань (*ВАПЛІТЕ - Вільна академія пролетарської літератури, Бу-Ба-Бу — Бурлеск — Балаган - Буфонада*);
- назви видавництв, видань, газет і журналів (*УРЕ, БУЛ- Бібліотека української літератури, СУМ — Словник української мови; "ПіК" — "Політика і культура"; "СіЧ" — "Слово і час", "ГУ" — "Голос України"*);
- назви відділів, відділень, факультетів (*райвспоживспілка, фінвідділ, біофак, юрфак*);
- назви посад (*завкафедри, генсек, санінструктор*);
- назви документів (*спецзамовлення, спецпроект, техплан*).

Творення складноскорочених слів мусить відповідати таким вимогам: а) слово має легко "розгортатися" в повне найменування; б) не має збігатися зі словом або скороченням, які вже є в мові; в) відповідати нормам українського правопису. Невдалими можна вважати немилозвучні абрєвіатури (*СФУЖО - Світова федерація українських жіночих організацій; ЄФВС -Європейський фонд валютної співпраці*).

Окремі абрєвіатури, які активно функціонують у сучасному політичному житті українського суспільства, мова запозичила в готовому вигляді без перекладу з мов міжнаціонального спілкування, зокрема англійської: *НАТО*

(*NATO - North Atlantic Treaty Organization*) — Північноатлантичний блок; *ЮНЕСКО (UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)* - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Частина абревіатур - назв країн і міжнародних організацій, фондів виникла вже на основі перекладених номінацій: *UNO - ООН (Організація Об'єднаних Націй)*; *IMF - МВФ (Міжнародний валютний фонд)*; *USA - США (Сполучені Штати Америки)*. Деколи трапляються розбіжності в скороченні відомих назв, зокрема в українських діаспорних джерелах. Наприклад, *США* в Америці й Канаді може звучати як *ЗДА (З'єднані Держави Америки)*.

В діловому мовленні абревіатури виконують важливі функції - інформативної компресії та економії місця у ділових паперах. Вживати їх потрібно так, щоб вони були зрозумілими для всіх, хто читає документ. Тому при першому вживанні складноскороченої назви в тексті її потрібно розкривати в дужках, а потім уже вживати у скороченому вигляді, напр.: *УЦЕПД (Український центр економічних та політичних досліджень)*, потім тільки *УЦЕПД*.

Абревіатури є однослівним еквівалентом скорочення. Це самостійні слова-іменники, що мають граматичний рід, можуть бути незмінними або відмінюватися за відмінками. У невідмінюваних абревіатурах буквеного типу рід визначають за головним словом мотивуючого словосполучення, напр.: *НТР (ж. р.) - науково-технічна революція*. В інших абревіатурах рід визначається граматично, за фінальною частиною скорочення, напр.: *Донбас, загс* - чоловічого роду, бо закінчуються на приголосний.

Відмінюються абревіатури:

1) які утворюються з початкового складу прикметника і повної форми іменника, напр.: *педінститут, медсестра*, за зразком самостійних іменників, що входять до їхнього складу;

1) які утворюються з початкових звукосполучень або початкових звуків мотивуючого складного найменування, напр.: *нардеп, жек, загс*; за зразком тих іменників, з якими вони збігаються за зовнішньою формою, тобто як іменники чоловічого роду другої відміни твердої групи;

Не відмінюються абревіатури:

1. у яких другий елемент має форму непрямого відмінка, напр.: *завканцелярії, компроти, начштабу*;

2. ініціально-буквені чи ініціально-звукові, які не сприймаються як іменники, що мають визначений рід і тип відміни, напр.: *ПТУ, ЗАТ*.

Правильність написання, точність граматичної форми можна перевірити за спеціальними словниками скорочень української мови.

Правила скорочування слів

Окрім скорочень, придатних до вживання в усній і писемній формі мовлення, у діловому спілкуванні існують скорочення, призначені для зорового сприйняття, - графічні, текстові. Ці скорочення не є словами, їх використовують лише на письмі. На відміну від лексичних скорочень, їх можна розшифрувати та прочитати повністю. Зазвичай, це скорочення, позначені малими буквами. За написанням графічні скорочення є декількох типів:

- крапкові (*ім., див., с., м.*);
- дефісні (*ін-т, р-н, б-ка, з-д*);
- із скісною рисою (*а/с, в/с, в/ч*);
 - нульові - на позначення фізичних, метричних величин, грошових одиниць та ін. лише після цифр (*20 хв, 5 кг, 300 грн*);
 - комбіновані (*нд.-зах., пн.-сх.*) та ін. Стандартними є такі типи скорочень:
 - а) поштові назви, назви адміністративних одиниць: *м., смт, обл., р-н, ст., вул.*;
 - б) назви посад і звань: *асист., доц., проф., канд. техн. наук, зав., зам., член-кор., акад.*;
 - в) назви дат і календарних термінів: *н. е., в., ст., м-ць, р., рр.*;
 - г) грошові одиниці та числові назви: *грн, коп., тис, млн, млрд*;
 - д) форми звертання: *п., гром.*;
 - е) фізичні, метричні величини: *т, га, г, кг, л, мл, км, хв, год.*;
 - є) найменування документів; *квит., накл.*;
 - ж) текстові позначення: *див., пор., напр., с, та ін., і т. ін., табл., іл.*

Усі скорочення слів мусять бути загальноприйнятими і зрозумілими, зафіксованими у державних стандартах і словниках. Не варто перевантажувати текст графічними скороченнями. Існують такі правила користування скороченнями:

- слово має закінчуватися на приголосну (за невеликими винятками - *о. - острів, отець, А - ампер*);
- слово має мати запас стійкості, щоб сприйматися однозначно (*філол., філос*);
- не можна скорочувати в тексті ключових слів;
- написання скорочення має бути уніфікованим у межах тексту.

Є багато окремих правил, що потрібні у процесі роботи з документами. Наприклад, варто запам'ятати правильні скорочення місяців року: *січ., лют., берез., квіт., трав., черв., лип., серп., верес, жовт., лис-топ., груд.*; не розділяти крапкою подвоєння *рр.* - роки; не можна скорочувати імена та імена по батькові (*/.—Іван, М. - Михайло, а не їв., Мих.*); не скорочувати *стор.*, а лише правильно - *с*; писати правильно - *напр.*, а не *Н-д*; чи *Н*: та ін.

Скорочення слів використовують і для стислого письма, під час конспектування. Скорочувати можна різні частини мови, намагаючись дотримуватися загальноприйнятих норм, а не власних правил.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що таке лексичні норми і чому вони важливі в діловому спілкуванні?
2. Чим відрізняється лексика офіційно-ділового стилю від розмовної?
3. Які правила регулюють використання синонімів та антонімів у діловому мовленні?
4. Яка роль професіоналізмів та термінології у діловому спілкуванні?

5. Які особливості вживання запозичених слів у діловому мовленні?
6. Яку роль відіграють кліше у діловій комунікації та як оцінити їх доцільність?
7. Чим відрізняється лексика усного ділового спілкування від писемного?
8. Як коректно використовувати лексичні норми в умовах неформального ділового спілкування (наприклад, під час переговорів чи корпоративних заходів)?